

Zaaknummer : 01065745
Ons Kenmerk : ODH950699
Datum : 01-10-2024

Beschikking

Wet natuurbescherming – Beheer en schadebestrijding

Onderwerp

Op 29 december 2023 hebben wij van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland een verzoek ontvangen om een opdracht ex artikel 3.18, eerste lid van de Wet natuurbescherming (Wnb) te verlenen aan de Faunabeheereenheid Zuid-Holland (FBE) om in het belang van de openbare veiligheid (aanrijdingen) en ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, de omvang van de populatie verwilderde damherten te beperken binnen het werkgebied van de wildbeheereenheid Hoeksche Waard. Gelet op alle omstandigheden dient deze populatie geheel weg te worden genomen binnen een maximale periode van 5 jaar. Ter uitvoering van de opdracht kan gebruik worden gemaakt van geweren, eventueel in combinatie met geluiddempers, kunstmatige lichtbronnen, nachtzichtapparatuur, steekwapens, snijwapens en honden, niet zijnde lange honden. Er mag gedurende het hele etmaal van de middelen en methoden gebruik worden gemaakt. De uitvoering vindt plaats op alle gronden binnen het werkgebied van de WBE Hoeksche Waard, maar uitsluitend buiten de bebouwde kom en met uitzondering van Tiengemetten en het Eiland van Dordrecht.

Besluit

Wij besluiten:

- I. een opdracht ex artikel 3.18, eerste lid, van de Wet natuurbescherming te geven aan de Faunabeheereenheid Zuid-Holland om de omvang van de populatie van het damhert (*Dama dama*) binnen de grenzen van het werkgebied van de Wildbeheereenheid Hoeksche Waard (uitsluitend buiten de bebouwde kom en met uitzondering van Tiengemetten en het Eiland van Dordrecht) te beperken tot nul exemplaren.
- II. dat de personen die namens de Faunabeheereenheid Zuid-Holland de opdracht uitvoeren, krachtens artikel 3.18, tweede lid, van de Wet natuurbescherming toegang hebben tot alle gronden als bedoeld onder punt I, voor zover nodig ter uitvoering van de opdracht.
- III. ter uitvoering van de opdracht als bedoeld onder beslispoint I, aan te wijzen de middelen: geweren, honden, niet zijnde lange honden, steekwapens en snijwapens;
- IV. ter uitvoering van de opdracht als bedoeld onder beslispoint I, ontheffing te verlenen van de verboden zoals genoemd in de krachtens artikel 3.26, eerste lid en derde lid, Wnb gestelde regels voor wat betreft:
 - het gebruik van het geweer in een jachtveld dat niet aan de krachtens algemene maatregel van bestuur gestelde regels voldoet;
 - het gebruik van een geweer, voorzien van een geluiddemper, een kunstmatige lichtbron, een vizier met beeldomzetter, een voorziening om de prooi te verlichten, een vizier met beeldomzetter, een elektronische beeldversterker of enig ander instrument om in de nacht te schieten (artikel 3.13, vierde lid van het Besluit natuurbescherming);
 - het gebruik van een geweer tussen zonsondergang en zonsopkomst (artikel 3.16 eerste lid, aanhef en onder a, van het Besluit natuurbescherming).

- V. de voorschriften 1 tot en met 7 te verbinden aan de opdracht;
- VI. dat deze opdracht een geldigheidsduur heeft van 5 jaar, te rekenen vanaf de bekendmaking van dit besluit.

Ondertekening

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland,
namens dezen,

Hoofd Toetsing & Vergunningverlening Milieu
van de Omgevingsdienst Haaglanden

Bijlage(n)

1. Kaart met aanduiding uitvoeringsgebied binnen de Wildbeheereenheid Hoeksche Waard;
2. E-mailbericht Staatsbosbeheer d.d. 26 februari 2023 (ODH808314);
3. Beheeradvies damwild in de 'Hoeksche Waard' (Zuid-Holland) – Een beheeradvies op basis van beschikbare gegevens, 19 december 2022 (ODH798588);
4. Beantwoording zienswijzen ontwerpbesluit damhert Hoeksche Waard (ODH1150512).

Rechtsmiddelen

Voor de mogelijkheid rechtsmiddelen aan te wenden tegen deze ontwerpbeschikking wijzen wij op de desbetreffende tekst in het begeleidende schrijven.

VOORSCHRIFTEN

- 1 Het gebied waarvoor de opdracht geldt, betreft het hele werkgebied van de Wildbeheereenheid Hoeksche Waard met uitzondering van de bebouwde kommen, het eiland Tiengemeten en Eiland van Dordrecht, zie de kaart in bijlage 1.
- 2 De Faunabeheereenheid Zuid-Holland geeft door middel van een uitvoeringsformulier aan de desbetreffende jachthouders binnen hun eigen jachtveld toestemming voor de uitvoering van de opdracht. Daarnaast kan de Faunabeheereenheid Zuid-Holland aan andere jachtaktehouders toestemming geven voor de uitvoering van de opdracht.
- 3 De Faunabeheereenheid Zuid-Holland stelt, ter uitvoering van de opdracht, een plan van aanpak op. Doel van het plan van aanpak is om de populatie damherten binnen de gestelde periode van maximaal 5 jaar geheel weg te nemen.
- 4 De uitvoerder van de opdracht dient te voldoen aan het plan van aanpak en aan de gestelde uitvoeringsregels, zoals vermeld op het uitvoeringsformulier van de Faunabeheereenheid Zuid-Holland.
- 5 De uitvoerder van de opdracht dient (een kopie van) de opdracht en (een kopie van) het uitvoeringsformulier, waarop de door de Faunabeheereenheid Zuid-Holland toegekende uitvoeringscode is vermeld, te kunnen tonen op schrift of digitaal.
- 6 Voorafgaand aan de actie door de uitvoerder wordt melding gemaakt bij de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, afdeling Toezicht en handhaving, team Groene Wetten. E-mailadres voor meldingen is toezichtnatuur@ozhz.nl, telefoonnummer is 078-7708081 (inspreken op antwoordapparaat). Hierbij moet de uitvoeringscode worden vermeld, evenals de locatie, de datum en het tijdvak waarbinnen de beheeractie zal plaatsvinden.
- 7 Steekwapens en snijwapens mogen alleen gebruikt worden voor het uit het lijden verlossen van een gewond of ziek damhert.

AANWIJZINGEN VOOR GEBRUIK

- Voor alle soorten - beschermd én onbeschermd - geldt de zorgplicht ex artikel 1.11 van de Wet natuurbescherming. Op grond hiervan dient zoveel als redelijkerwijs mogelijk is schade aan deze soorten te worden voorkomen.
- Voor het gebruik van geluiddempers is ook een ontheffing nodig op grond van de Wet wapens en munitie.

OVERWEGINGEN

Inleiding

Voorafgaand aan dit besluit hebben wij onderzocht wat de beste oplossing is voor de damherten in de Hoeksche Waard. Om een goed onderbouwd besluit te kunnen nemen hebben wij ons laten adviseren door externe deskundigen op het gebied van grote hoefdieren en het beheer daarvan. Hun bevindingen zijn vastgelegd in bijgevoegd adviesrapport met de titel *Beheeradvies damwild in de 'Hoeksche Waard' (Zuid-Holland)*¹, hierna aangeduid als 'het adviesrapport'. Naar aanleiding van de overwegingen van de rechtbank, het adviesrapport en alle ons ter beschikking staande informatie is voorliggend besluit tot stand gekomen.

Wij komen tot de conclusie dat de damherten in de Hoeksche Waard verwilderde dieren zijn en wij komen daarnaast tot de conclusie dat de populatie tot 0 reduceren de enige overgebleven optie is. Dit motiveren wij in het hiernavolgende.

Aanleiding en situatieschets

In of rond het jaar 2000 zijn er circa drie damherten ontsnapt uit een hertenkamp aan de Schuringse Havenkade Oostzijde te Numansdorp². Deze drie damherten konden helaas niet meer gevangen worden. Uit de periode vóór 2000 zijn ons in dit gebied geen meldingen van ontsnapte en verwilderde damherten bekend. De in het jaar 2000 ontsnapte damherten hebben zich in de Hoeksche Waard weten te handhaven, zijn verwilderd en hebben zich voortgeplant. Het aantal verwilderde damherten is in al die jaren toegenomen tot minimaal 69 exemplaren (telling maart 2024).

De populatie is langzaam gegroeid en zorgde in de beginperiode niet voor problemen. Echter eind 2015 is het eerste ongeluk (aanrijding) geregistreerd. Vanaf 2018 heeft de Faunabeheereenheid Zuid-Holland (hierna: FBE) de casus van de damherten bij de provincie voorgelegd. Om de belangen van de Wnb goed te kunnen onderbouwen moest echter nader onderzoek worden verricht naar de populatie van de damherten, naar de verkeersveiligheid en de landbouwschade. Daardoor is er de nodige tijd verstreken om tot het besluit van 16 december 2020 te komen. Met dit besluit is door ons een opdracht ex artikel 3.18 Wnb verleend om de populatie damherten in de Hoeksche Waard tot nul te beperken (kenmerk ODH-2020-00146189). Deze opdracht is op 20 december 2021 door de Rechtbank Den Haag vernietigd³, waarbij de Rechtbank ons tevens heeft opgedragen een nieuw besluit te nemen.

De groep damherten zorgt sinds het eerste ongeluk voor de nodige problemen. Indien er niet wordt ingegrepen, groeit de populatie verder. Dat gaat gepaard met een toename van die problemen. Een populatie damherten is in dit gebied ongewenst om de onderstaande drie redenen, die in het vervolg verder worden toegelicht:

1. De openbare veiligheid wordt bedreigd, en die dreiging wordt steeds ernstiger naarmate het aantal damherten groeit. Gedurende de afgelopen jaren zijn reeds verschillende incidenten in de Hoeksche Waard als gevolg van aanrijdingen met een damhert gemeld. Als een auto, motor of ander voertuig een damhert aanrijdt of als een damhert zich op de weg bevindt, kan dit ernstige gevolgen hebben (ernstig letsel, schade, gevaarstelling). Naarmate de populatie zich verder uitbreidt steken damherten vaker wegen over en neemt de kans op meer (ernstige) ongelukken toe.
2. De damherten bevinden zich midden in een landbouwgebied en foerageren dan ook op landbouwgewassen met reeds in de huidige situatie aanzienlijke economische schade tot gevolg. De groei van de damhertenpopulatie heeft een toename van de landbouwschade tot gevolg.

Bovendien is het laten ontsnappen of uitzetten van dieren in strijd met het verbod op het uitzetten van dieren.

¹ P.B. Worm en C.F. Schoon, Beheeradvies damwild in de 'Hoeksche Waard' (Zuid-Holland) – Een beheeradvies op basis van beschikbare gegevens, 19 december 2022 (verder: het adviesrapport).

² Mededeling toezichthouder en Buitengewoon Opsporingsambtenaar van de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, zeer goed bekend in het gebied.

³ ECLI:NL:RBDHA:2021:14010
ODH950699

Procedure

Op 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden. Voor deze procedure geldt op grond van overgangsrecht nog het oude recht, in dit geval de Wet natuurbescherming.

De uniforme openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht en artikel 5.1 Wet natuurbescherming zijn toegepast op deze beschikking.

Zienswijzen

De ontwerpbeschikking heeft ter inzage gelegen van 29 januari 2024 tot en met 11 maart 2024. Ook is de ontwerpbeschikking toegezonden aan:

- Stichting Animal Rights;
- Stichting Fauna4Life;
- Faunabeheereenheid Zuid-Holland;
- Wildbeheereenheid Hoeksche Waard;
- 'agrarisch bedrijf A' (eigenaar van de gronden waar de damherten grotendeels verblijven);
- 'agrarisch bedrijf B' (eigenaar van de gronden waar de damherten grotendeels verblijven);
- Dhr. R. de Boon;
- College van burgemeester en wethouders van de gemeente Hoeksche Waard;
- De gemeenteraad van de gemeente Hoeksche Waard;
- Staatsbosbeheer.

Binnen de termijn hebben wij van 26 partijen zienswijzen ontvangen. Bijlage 4 bij dit besluit bevat een korte samenvatting van de ingediende zienswijzen en onze reactie hierop.

Wijziging ten opzichte van ontwerpbeschikking

Ten opzichte van de ontwerpbeschikking zijn wijzigingen aangebracht.

De volgende wijzigingen zijn aangebracht:

- In voorschrift 2 is de laatste zin omtrent afstemming met grondgebruiker verwijderd, aangezien deze bij nader inzien strijdig is met de toestemming zoals gegeven onder beslispunt II;
- In voorschrift 6 is hete-mailadres van Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid geactualiseerd;
- In tabel 1 is de telling van voorjaar 2024 toegevoegd;
- Onder 'Omvang en ontwikkeling van de populatie' hebben wij het aantal aanrijdingen geactualiseerd. Daarnaast hebben wij een beeld gegeven van het aantal 'incidenten' met een damhert.

Bevoegd gezag

De handeling wordt verricht binnen de provincie Zuid-Holland. Gelet op de bepalingen in artikel 1.3 van de Wet natuurbescherming zijn wij bevoegd gezag voor het geven van de opdracht.

Toetsingskader en grondslag beschikking

Algemeen (voor in het wild levende damherten)

Het damhert behoort tot de soorten die worden beschermd op grond van art. 3.10 Wet natuurbescherming (de zgn. nationaal beschermde soorten). Voor het doden van deze soorten is een ontheffing op grond van artikel 3.10, tweede lid jo. art. 3.8, eerste lid, Wet natuurbescherming vereist.

Op grond van 3.18, eerste lid, van de Wnb kunnen Gedeputeerde Staten voor deze dieren aan faunabeheereenheden of wildbeheereenheden, aan andere samenwerkingsverbanden van personen, of aan personen opdracht geven om, in afwijking van het bepaalde bij of krachtens – onder andere – artikel 3.10, eerste lid, Wet natuurbescherming de omvang van een bij de opdracht aangeduide populatie van dieren van soorten te beperken als dat nodig is om de redenen, genoemd in artikel 3.17, eerste lid, sub a, b, c Wet natuurbescherming.

De belangen waarop een opdracht voor de damherten kan worden gebaseerd zijn:

- a. het belang van de bescherming van de wilde flora en fauna en van de instandhouding van de natuurlijke habitats;
- b. de voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden en wateren en andere vormen van eigendom (artikel 3.17, eerste lid, onder b, 2° Wnb);
- c. de volksgezondheid en de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang (artikel 3.17, eerste lid, onder b, 3° Wnb);
- d. de voorkoming van schade of overlast, met inbegrip van schade aan sportvelden, industrieterreinen of begraafplaatsen (artikel 3.17, eerste lid, onder c, 2° Wnb);
- e. de voorkoming of bestrijding van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren (artikel 3.17, eerste lid, onder c, 3° Wnb), en
- f. het algemeen belang (artikel 3.17, eerste lid, onder c, 4° Wnb).

Voorts is van belang dat er geen andere bevredigende oplossing is dan het beperken van de populatie damherten, conform artikel 3.8, vijfde lid, onder a, van de Wnb en dat er geen afbreuk wordt gedaan aan het streven de populaties van het damhert in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan, conform artikel 3.8, vijfde lid, onder c, van de Wnb.

Verwilderde dieren

Een ontheffing is echter **niet** vereist voor zgn. ‘verwilderde dieren’ in de zin van artikel 3.18, vierde lid jo. eerste lid van de Wnb, omdat zij niet van nature in het wild leven en als zodanig niet vallen onder het beschermingsregime van artikel 3.10 van de Wnb⁴.

Voor deze dieren kunnen Gedeputeerde Staten aan faunabeheereenheden of wildbeheereenheden, aan andere samenwerkingsverbanden van personen, of aan personen opdracht geven om, in afwijking van het bepaalde bij of krachtens – onder andere – artikel 3.10, eerste lid van de Wnb de omvang van een bij de opdracht aangeduide populatie van dieren van soorten te beperken als dat nodig is in een of meer van de in artikel 3.17, eerste lid, sub a, b, c van de Wnb genoemde belangen. Indien de dieren worden beschouwd als verwilderde dieren hoeft niet, op grond van artikel 3.18, vierde lid jo. en 3.8, vijfde lid van de Wnb de opdracht voor het beheer van verwilderde dieren te worden getoetst aan de volgende 2 criteria:

- er geen andere bevredigende oplossing is, waarbij geen inbreuk op een of meer verbodsbepalingen wordt gemaakt;
- er geen afbreuk wordt gedaan aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan.

Definitie ‘verwilderde dieren’

De Wet natuurbescherming kent geen definitie van ‘verwilderde dieren’. In de Memorie van Toelichting bij het voorstel van de Wet natuurbescherming is de volgende omschrijving van ‘verwilderde dieren’ opgenomen: ‘Verwilderde dieren in de zin van het voorgestelde vierde lid van artikel 3.16 zijn voorheen gehouden dieren die structureel niet meer onder de beschikkingsmacht van de eigenaar vallen, of hun nakomelingen. Zij dienen derhalve onderscheiden te worden van dieren die ontsnapt zijn⁵.

Uitzetten van dieren

In artikel 3.34 van de Wnb is het algehele verbod op het uitzetten van dieren opgenomen. Het uitzetten van dieren wordt uit een oogpunt van natuurbeleid en soortenbescherming in het algemeen als ongewenst gezien⁶. In het

⁴ MvT bij het voorstel van de Wet natuurbescherming, TK 33348, nr. 3, pag. 265.

⁵ MvT TK 33348, nr. 3, pag. 268. N.B. Artikel 3.16 van het wetsvoorstel is in de definitieve wet vernummerd tot artikel 3.18 Wet natuurbescherming.

⁶ TK 23147, nr. 7, pag. 48 (Memorie van Antwoord Flora- en faunawet) TK 33348, nr. 3, pag. 275
ODH950699

provinciale beleid is inmiddels expliciet vastgelegd dat het vestigen van nieuwe populaties (al dan niet verwilderde) damherten onwenselijk is, buiten de populatie in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD)⁷. Deze wijziging van het Omgevingsprogramma is als onderdeel van een grotere herziening van het Omgevingsbeleid opgenomen in de Module Soortenbeleid waarover op 8 maart 2023 is besloten door Provinciale Staten.⁸

Op grond van artikel 3.1 van de Beleidsregel uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland wordt onder belangrijke schade aan gewassen als bedoeld in artikel 3.3, vierde lid, onderdeel b, 3o van de wet en ernstige schade aan gewassen als bedoeld in artikel 3.8, vijfde lid, onderdeel b, 2o van de wet verstaan de door in het wild levende diersoorten aangerichte schade aan landbouwgewassen welke op grond van de door BIJ12 gehanteerde taxatieregels getaxeerd wordt op € 250,- of meer per geval.

Beoordeling

Onderstaand onderbouwen wij hoe wij zijn gekomen tot deze opdracht. Zoals reeds aangegeven hebben wij ons laten adviseren door externe deskundigen op het gebied van grote hoefdieren en het beheer daarvan. Hun bevindingen zijn vastgelegd in bijgevoegd adviesrapport met de titel *Beheeradvies damwild in de 'Hoeksche Waard' (Zuid-Holland)*⁹, hierna aangeduid als 'het adviesrapport'.

Leeswijzer

In de overwegingen hieronder komen achtereenvolgens aan bod:

- Status van de damherten;
- Ontsnappen/uitzetten van de damherten;
- Leefgebied van de damherten;
- Omvang en ontwikkeling van de populatie;
- Problematiek/ belangenonderbouwing, onderverdeeld in:
 - o Schade aan agrarische gewassen;
 - o Risico op aanrijdingen
- Andere bevredigende oplossing;
- Alternatief: hekwerken;
- Wijze van ingrijpen (Afschot, vangen en verplaatsen naar elders, onvruchtbaarheid introduceren);
 - o Stabiliseren op een vastgesteld aantal;
 - o Terugbrengen tot 0 exemplaren;
- Staat van instandhouding;
- Middelen en methoden voor de uitvoering.

Status damherten

De populatie damherten waar dit besluit op ziet, betreft verwilderde exemplaren. Deze conclusie is de enige juiste, gelet op de omstandigheid dat in de Hoeksche Waard al geruime tijd op verschillende locaties damherten binnen rasters worden gehouden en er van nature geen wilde populaties damherten in Hoeksche Waard en omstreken voorkomen. De ontsnapte dieren blijken zich sinds het jaar 2000 geheel zelfstandig en zonder bijgevoerd te zijn of op andere wijze verzorgd te worden in het gebied te kunnen handhaven en hebben zichzelf ook voortgeplant. Zij vallen derhalve al sinds ongeveer 20 jaar niet meer onder de beschikkingsmacht van een eigenaar. Daardoor is ons

⁷ De populatie damherten in de duinen beschouwen wij weliswaar als gewenst, maar deze populatie is wel fors teruggebracht in aantallen en er vindt blijvend beheer plaats. Ook zijn langs de randen van het gebied hoge hekwerken geplaatst om damherten zoveel mogelijk gescheiden te houden van verkeer en landbouwgronden. Zie voor meer informatie het Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026. Dit plan is in te zien via de website van de Faunabeheereenheid Zuid-Holland: www.fbezh.nl

⁸ De vastgestelde beleidsstukken zijn hier in te zien: https://pzh.notubiz.nl/modules/19/statenvoorstellen_en_besluiten/822977

⁹ P.B. Worm en C.F. Schoon, Beheeradvies damwild in de 'Hoeksche Waard' (Zuid-Holland) – Een beheeradvies op basis van beschikbare gegevens, 19 december 2022 (verder: het adviesrapport).

inziens sprake van een structurele situatie en vanwege de zelfstandige voortplanting gaat het niet meer om ontsnapte dieren.

Dat er inmiddels 'in het wild levende' damherten van elders zich gevoegd kunnen hebben bij de populatie in de polder is zeer onwaarschijnlijk, gelet op de afstand tot de dichtstbijzijnde wilde damhertenpopulatie¹⁰.

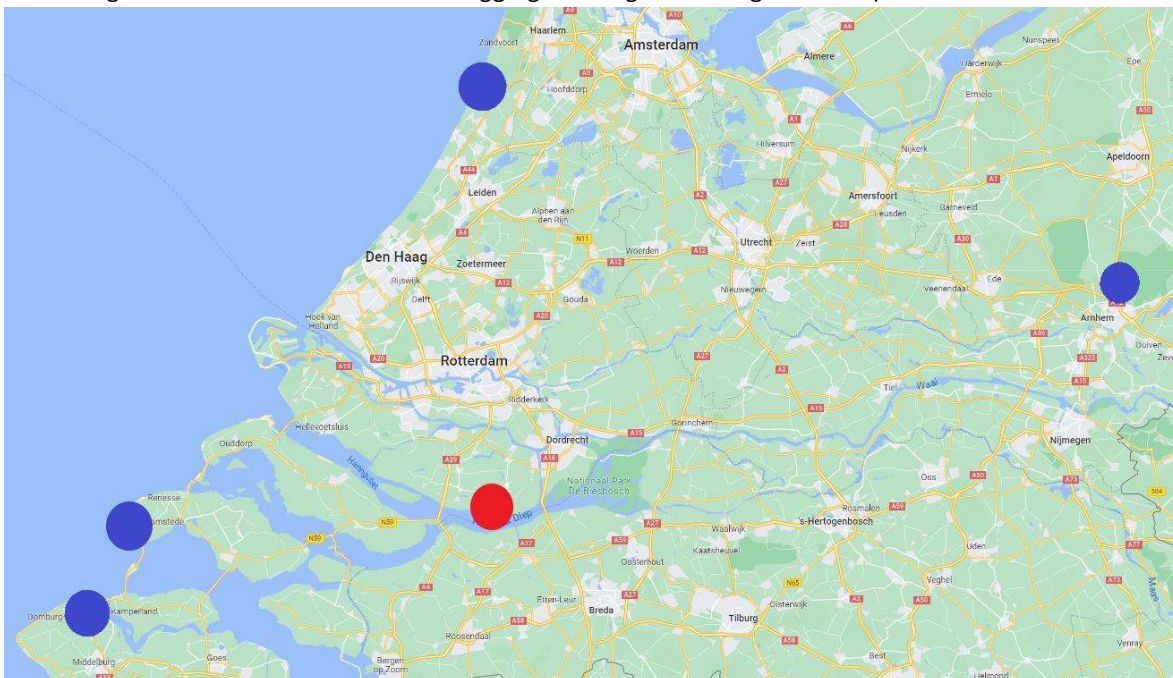
De dichtstbijzijnde grote leefgebieden, waar de damherten als niet-verwilderd en daarmee als beschermd worden beschouwd, zijn de AWD bij Noordwijk, de Manteling van Walcheren, de Kop van Schouwen en de Veluwezoom.

Deze gebieden bevinden zich op grote afstand van de Hoeksche Waard:

- De Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) bevinden zich op een afstand hemelsbreed van ca. 60 kilometer, met daarin zeer veel barrières zoals diverse kruisende snelwegen en N-wegen, de Oude Maas en de Nieuwe Maas en de stad Rotterdam. De damherten uit de AWD hebben zich nog niet eens in het nabijgelegen leefgebied Meijndel en Berkheide gevestigd. Dit komt door de bebouwing, infrastructuur en het water die de gebieden scheidt. Dit terwijl de populatie in de AWD lange tijd niet is beheerd en op een gegeven moment zelfs ruim 5.500 exemplaren groot was.
- De Kop van Schouwen en de Manteling van Walcheren (beide provincie Zeeland) bevinden zich op een hemelsbrede afstand van ca. 50-60 kilometer, waarbinnen diverse grote wateren zoals de Grevelingen, Krammer, Volkerak, Haringvliet of Hollands Diep grote barrières vormen;
- De Veluwezoom tenslotte is hemelsbreed zo'n 100 kilometer verwijderd en ook op die route bevinden zich zeer veel barrières die met name bestaan uit infrastructuur.

De populaties damherten in de bovengenoemde gebieden worden door middel van afschot beheerd. Buiten natuurgebieden zorgen damherten al snel voor grote schades en aanrijdingen. En ook binnen het natuur- c.q. leefgebied veroorzaken damherten grote schade aan flora en fauna als de aantallen niet onder controle worden gehouden.

Zie ook figuur 1 voor een indicatie van de ligging van de genoemde gebieden op kaart.

Figuur 1 Indicatieve ligging leefgebieden damherten (blauw) ten opzichte van de Hoeksche Waard (rood)

¹⁰ Bron: Deze informatie wordt ondersteund door de data in de NDFP, geraadpleegd op 6 augustus 2020.
ODH950699

In het adviesrapport staat het volgende:

“In de circa 20 jaar dat de damherten nu in de Hoeksche Waard voorkomen heeft mogelijk vermenging plaats gevonden tussen de damherten in de Hoeksche Waard en andere, verwilderde en/of ontsnapte damherten in de nabije omgeving. Dit is mede het gevolg van de aanwezigheid van damhertenkampjes, dus gehouden dieren, in die omgeving. Het is echter wel als zeer onwaarschijnlijk te achten dat vermenging heeft plaatsgevonden vanuit reeds bestaande kernleefgebieden, zoals de AWD.”¹¹

Conclusie status damherten

Gelet op het voorgaande zijn de in de Hoeksche Waard aanwezige damherten te kwalificeren als verwilderd¹². Uit oogpunt van een zorgvuldige besluitvorming gaan wij, ten overvloede, ook in op de vraag of er andere bevredigende oplossingen zijn en wat de effecten zijn op de staat van instandhouding.

Ontsnappen/uitzetten van de damherten

In artikel 3.34 van de Wnb is het algehele verbod op het uitzetten van dieren vastgelegd. Naar onze mening is de situatie zoals onderhavig vergelijkbaar met het uitzetten. Doordat drie damherten zijn ontsnapt uit een hertenkamp is immers op een niet-natuurlijke wijze een populatie verwilderde damherten ontstaan.

In de MvT staat het volgende:

“Het voorgestelde artikel 3.32 bevat een algemeen verbod om dieren uit te zetten, omdat het uitzetten van dieren uit een oogpunt van soortenbescherming in het algemeen ongewenst is. Het verbod is van toepassing op alle soorten dieren, zowel diersoorten die niet of niet meer van nature voorkomen – exoten en uitgestorven soorten – als soorten die wel van nature in Nederland voorkomen. Het uitzetten van diersoorten die van nature voorkomen wordt ook als ongewenst beschouwd. Dit aspect van het verbod ziet bijvoorbeeld ook op het uitzetten van bejaagbare soorten ten behoeve van de jacht. Op de herintroductie van diersoorten – het uitzetten van dieren die van nature in Nederland voorkomen of zijn voorgekomen, met als doel een zelfstandige duurzame populatie te bevorderen of deze opnieuw te stichten – is de beleidslijn herintroducties van dieren van toepassing.”

In artikel 5.1 van Beleidsregel uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland en de toelichting hierop is vastgelegd wanneer ontheffing wordt verleend voor het uitzetten van dieren. Een situatie als onderhavig valt hier niet onder, want slechts in geval van herintroductie of repopulatie kan ontheffing van het verbod voor het uitzetten van dieren worden verleend.

Onder toetsingskader is reeds aangegeven dat inmiddels in het provinciale beleid expliciet is vastgelegd dat het vestigen van nieuwe populaties (al dan niet verwilderde) damherten onwenselijk is, buiten de populatie in de AWD¹³.

Een nieuwe vestiging van damherten zorgt voor problemen en heeft een aanzienlijke invloed op allerlei zaken. Het ontsnappen of uitzetten van dieren, zoals damherten, in het wild is naar onze mening derhalve vrijwel altijd ongewenst. Ingrijpen is reeds om deze redenen noodzakelijk.

¹¹ P.B. Worm en C.F. Schoon, Beheeradvies damwild in de ‘Hoeksche Waard’ (Zuid-Holland) – Een beheeradvies op basis van beschikbare gegevens, 19 december 2022, pag. 7.

¹² De Wet natuurbescherming kent geen definitie van ‘verwilderde dieren’. In de Memorie van Toelichting bij het voorstel van de Wet natuurbescherming is de volgende omschrijving van ‘verwilderde dieren’ opgenomen: ‘Verwilderde dieren (...) zijn voorheen gehouden dieren die structureel niet meer onder de beschikkingsmacht van de eigenaar vallen, of hun nakomelingen.’ (TK 33348, nr. 3, pag 268.

¹³ De populatie damherten in de duinen beschouwen wij weliswaar als gewenst, maar deze populatie is wel fors teruggebracht in aantallen en er vindt blijvend beheer plaats. Ook zijn langs de randen van het gebied hoge hekwerken geplaatst om damherten zoveel mogelijk gescheiden te houden van verkeer en landbouwgronden. Zie voor meer informatie het Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026. Dit plan is in te zien via de website van de Faunabeheerplan Zuid-Holland: <https://www.fbezh.nl/damhert-fbp/> ODH950699

Leefgebied van de damherten

Het gebied waar de damherten zich nu bevinden binnen de Hoeksche Waard is weergegeven op de kaart in bijlage 1. Het gebied is ingericht voor agrarisch gebruik en kenmerkt zich door allerlei vormen van akkerbouw. Daardoor kent het gebied een zeer uitgebreid voedselaanbod voor damherten, hoewel de akkerbouw daar natuurlijk niet voor bedoeld is. Het landschap is relatief open met hier en daar een kleine houtopstand. De wegen die het gebied doorkruisen en omringen zijn smal en kennen een maximumsnelheid van 60 km per uur. Een deel van de wegen ligt op een smalle dijk, parallel aan het water van het Hollands Diep dat de grens vormt van het gebied aan de zuidzijde. Tussen het Hollands Diep en de landbouwgronden bevindt zich een smalle strook natuurgebied van enkele honderden meters breed. Deze strook is bekend onder de naam 'Oeverlanden Hollands Diep' en is in beheer bij Staatsbosbeheer. Het gebied waar de damherten nu leven is een heel ander type gebied dan de andere gebieden in Nederland waar damherten in het wild leven. In tegenstelling tot het desbetreffende deel van de Hoeksche Waard gaat het bij die andere gebieden namelijk vooral om natuurterreinen waar de damherten actief beheerd worden.

Omvang en ontwikkeling van de populatie

De populatie verwilderde damherten in de Hoeksche Waard neemt sinds de start in het jaar 2000 gestaag toe. Zoals bij iedere beginnende populatie verloopt die toename eerst langzaam, maar vervolgens steeds sneller. Dat hebben we ook gezien bij de damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen¹⁴. Sinds 2014 is jaarlijks in het voorjaar een telling gedaan van het aantal damherten in de Hoeksche Waard¹⁵. De resultaten daarvan zijn weergegeven in onderstaande tabel, figuur 2 (zie ook pagina 10 van het adviesrapport).

Tabel 1. Getelde aantallen damherten Hoeksche Waard

Jaar	Hert/spitser	Hinde/smaldier	Kalf	Onbekend	Totaal
2014	1	3	4	0	8
2015	4	5	5	1	15
2016	3	7	5	0	15
2017	6	7	6	0	19
2018	3	13	5	0	21
2019	6	16	2	0	24
2020	19	10	10	0	39
2021	8	11	7	10	36
2022	0	8	0	8	16 ¹⁶
2023	6	12	14	10	42
2024	-	-	-	-	69

Op 15 december 2022 in de avond is er een extra inventarisatie gedaan onder regie van de provincie Zuid-Holland. Hierbij zijn, met gebruikmaking van warmtebeeldkijkers, in totaal 37 damherten waargenomen. Dat betekent dat er op dat moment minimaal 37 damherten aanwezig zijn geweest. Deze inventarisatie wijkt af van de 'normale' telling die volgens vast protocol wordt uitgevoerd in het voorjaar en waarbij geen warmtebeeldkijkers worden gebruikt. De uitkomst is echter vergelijkbaar en bevestigt het beeld van de totale omvang van de populatie.

Op grond van de op 16 december 2020 verleende opdracht zijn in het vroege voorjaar van 2021, 12 damherten gedood, voorafgaand aan de telling. Daarnaast zijn er tussen 2016 en 2024 vijf aanrijdingen geregistreerd waarbij steeds één damhert is gedood. Daarnaast zijn in de afgelopen jaren meerdere situaties geweest waarbij een

¹⁴ Zie Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026, pag. 20. Dit plan is in te zien via de website van de Faunabeheereenheid Zuid-Holland: <https://www.fbezh.nl/damhert-fbp/>

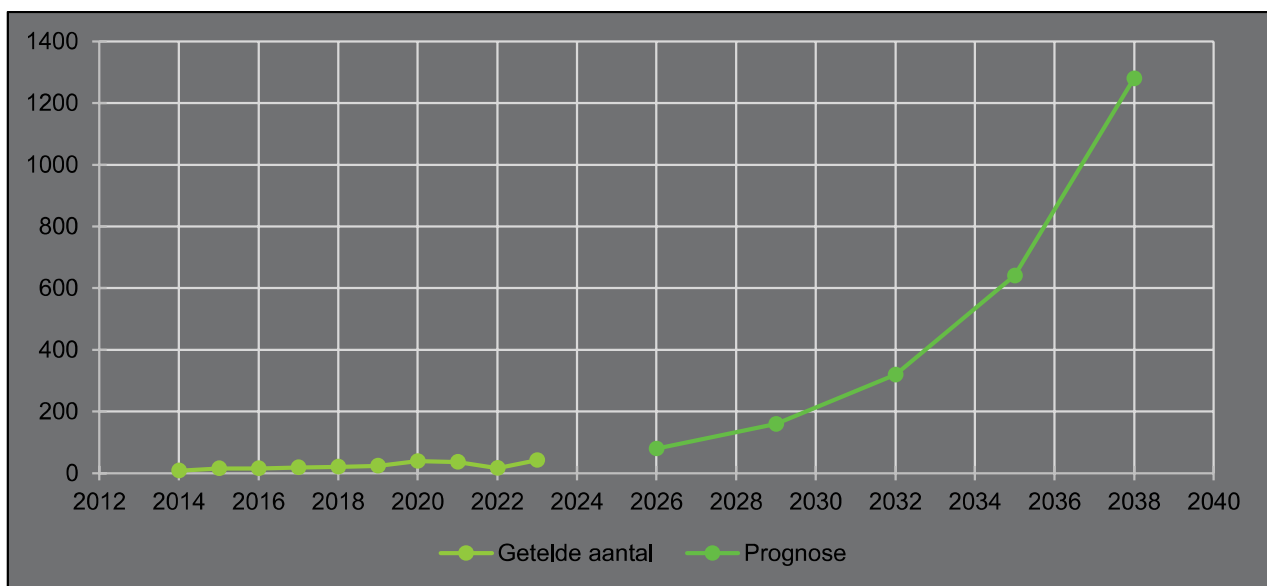
¹⁵ Tellingen vinden plaats door de WBE en worden in het online registratiesysteem 'Dora' van de Faunabeheereenheid Zuid-Holland geregistreerd.

¹⁶ De telresultaten van 2022 zijn opmerkelijk laag, wat vermoedelijk te maken heeft met veel verstoring in het gebied ten tijde van de telling, waardoor de damherten minder goed zichtbaar waren.

valwildafhandelaar is ingeschakeld om een gewond hert uit het lijden te verlossen. De toedracht van deze verwondingen is niet altijd te achterhalen en is ook niet altijd geregistreerd. Ook is ons mondeling gemeld dat er in de afgelopen jaren meerdere damherten zijn gestorven als gevolg van o.a. aanrijdingen en verstrikt raken in hekwerken en omheiningen. Deze gevallen zijn niet geregistreerd. Ook kan niet uitgesloten worden dat er stroperij heeft plaatsgevonden. Door al deze effecten op de populatie is de groei van de populatie waarschijnlijk tijdelijk afgeremd.

Voor de toekomst geldt dat er, gelet op de beschikbare ruimte en het beschikbare voedsel, nog zeer veel potentie is om verder door te groeien. Hierbij zijn die beschikbare ruimte en het beschikbare voedsel de beperkende factoren. Wanneer er niet wordt ingegrepen verdubbelt de populatie iedere 3 tot 4 jaar, aldus het adviesrapport. In Figuur 3 is dit inzichtelijk gemaakt in een grafiek.

Figuur 2 getelde aantallen damherten + prognose

Op basis van het aanbod aan voedsel en ruimte in de Hoeksche Waard kan de populatie op termijn uitgroeien tot een omvang van minimaal 6.750 damherten¹⁷. Dergelijke aantallen en dichtheden zijn niet ondenkbaar. Een duidelijk praktijkvoorbeeld van het bereiken van dergelijke aantallen op een klein oppervlak kennen we uit het AWD-gebied, waar in 2016 maar liefst 5.552 damherten zijn geteld¹⁸ op 3.600 hectare duingrond.

Problematiek/belangenonderbouwing

Gelet op de groeipotentie van de populatie, gecombineerd met de voedselbehoefte en het gedrag van damherten, zijn er in de nabije toekomst steeds meer en steeds sterkere effecten te verwachten van de aanwezigheid van de damherten. De volgende effecten treden op en zullen zonder twijfel vaker op gaan treden. Deze worden hierna verder toegelicht.

- a. Schade aan agrarische gewassen;
- b. Aanrijdingen.

A. Schade aan agrarische gewassen

Het gebied waar de damherten nu verblijven wordt in het adviesrapport aangeduid als het huidige benuttingsgebied van de damherten. Dit gebied is ca. 1.125 hectare groot en bestaat voor het overgrote deel uit landbouwgebied¹⁹. De gemeente Hoeksche Waard is een gemeente met zeer veel akkerbouw en tuinbouw. Volgens

¹⁷ Adviesrapport, pag. 11

¹⁸ Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026, pag. 20.

¹⁹ Adviesrapport, pag. 3

het CBS ging het in 2022 om 12.824 hectare akkerbouw en 1.140 hectare tuinbouw open grond. Veel geteelde gewassen zijn o.a. granen, aardappelen, suikerbieten en groenten.²⁰ Damherten zijn niet kieskeurig en foerageren op al deze gewassen. De schade die door damherten wordt aangericht is duidelijk te herkennen en goed te onderscheiden van bijvoorbeeld reeënschade. Damherten zijn bijvoorbeeld groter en kunnen daardoor tot op een grotere hoogte schade aanrichten aan (fruit-)bomen. Ook zijn ze in hun voedselkeuze minder kieskeurig dan reeën en vertrappen ze meer.

Om een beeld te krijgen van de schade door damherten heeft de Wildbeheereenheid Hoeksche Waard in 2019 opdracht gegeven aan een onafhankelijk taxateur (Zuid-Beijerland) om schadegevallen veroorzaakt door damherten te taxeren. Het resultaat van de taxaties, die zijn uitgevoerd op 30 augustus 2019, staat in onderstaande tabel.

Adres	Type gewas	Schadeoppervlak	Getaxeerd schadebedrag
Numansdorp	Wintertarwe, suikerbieten	26 ha	€ 1.980,90
Strijen	Wintertarwe, suikerbieten	18,26 ha	€ 2.022,73
Numansdorp	Suikerbieten, wintergerst, wintertarwe, consumptie-aardappelen en boomsingel	219,50 ha	€ 17.549,35
Strijen	Wintertarwe	11 ha	€ 970,20
Klaaswaal	Wilgenstruiken	7 rijen van 50 struiken	€ 594,80
Numansdorp	Aardappelen, suikerbieten en wintertarwe	105,9 ha	€ 5.529,87
Strijensas	Wintertarwe	1,38 ha	€ 121,72

Figuur 3 Getaxeerde schades 2019

In 2021, 2022 en 2023 zijn er in overleg met de provincie en in opdracht van BIJ12 nog enkele schades getaxeerd in deze omgeving, op aangeven van de betrokken ondernemers. Bij deze taxaties zijn de standaard taxatieprotocollen van BIJ12 gevolgd²¹. De resultaten van de taxaties staan in onderstaande tabel.

Adres	Type gewas	Schadeoppervlak	Getaxeerd schadebedrag
Numansdorp	Appels	3,87 ha	€ 16.703,74
Numansdorp	Wintertarwe	4,12 ha	€ 1.220,05
Numansdorp	Uien, zaai	29,16 ha	€ 6.561,00

²⁰ Bron: CBS StatLine geraadpleegd via opendata.cbs.nl op 12 juni 2023.

²¹ Zie voor meer informatie: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/tegemeetkoming-aanvragen/taxaties/>

Numansdorp	Aardappelen	17,77 ha	€ 3.494,52
Numansdorp	Populierenaanplant	8,82 ha	€ 2.175,00

Figuur 4 Getaxeerde schades 2021-2023

De schadecijfers over 2019 zijn niet tot stand gekomen conform de protocollen van BIJ12. Toch geven de cijfers uit 2019 wel een betrouwbaar beeld van de omvang van de schade. De taxaties uit de jaren 2021-2023 die wel conform de protocollen zijn uitgevoerd, bevestigen het beeld en tonen aan dat er nu reeds sprake is van ernstige schade aan landbouwgewassen. Ook uit andere delen van de provincie kennen we uit het verleden omvangrijke door BIJ12 getaxeerde ernstige schades door damherten, waaronder een schade van ca. 70.000 euro op een bedrijf met bloembollenteelt²². Gelet op de grote voedselbehoefte van damherten²³ en het lokale grondgebruik zal de schade in de Hoeksche Waard verder toenemen met een (sterk) toenemende populatie. In de huidige situatie is er reeds sprake van ernstige schade zoals bedoeld in artikel 3.17, eerste lid, onder b en c, van de Wnb, terwijl deze schade van reeds duizenden euro's (zie figuur 5) veroorzaakt is door een nog relatief kleine populatie van enkele tientallen damherten. Een uitdijende en wellicht uitzwervende populatie zal veel meer, en ook meer verspreid, schade aanrichten.

Conclusie: De populatie damherten zorgt voor een ernstige dreiging van belangrijke schade aan gewassen zoals bedoeld in de beleidsregel, nu en in de nabije toekomst. Hiermee is voldoende onderbouwd dat is voldaan aan het belang ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom zoals bedoeld in artikel 3.8, vijfde lid, sub b onder 2 van de Wnb, en dan specifiek de ernstige schade aan de gewassen.

B. Risico op aanrijdingen

Damherten bewegen zich door de omgeving en steken daarbij regelmatig wegen over. Bij het oversteken van wegen is het mogelijk dat er aanrijdingen met voertuigen plaatsvinden. Een aanrijding met een damhert, dat tot 100 kg kan wegen²⁴, resulteert in materiële schade, dierenleed en kans op letselschade bij en zelfs overlijden van mensen. Ook kunnen ongelukken ontstaan doordat bestuurders plotseling afremmen, afgeleid worden of proberen de dieren te ontwijken.^{25 26}

Overstekende damherten vormen daarmee een groot risico voor de openbare veiligheid, specifiek de veiligheid van het wegverkeer. In de Hoeksche Waard zijn inmiddels ook enkele ongevallen gebeurd. In de periode 2016-2022 gaat het om in ieder geval 4 aanrijdingen met een motorvoertuig²⁷. Complicerende factor voor deze omgeving is dat veel wegen die het gebied doorsnijden, zijn gelegen op dijken. Damherten die onder aan de dijk en op het talud de weg benaderen zijn voor de verkeersdeelnemer niet zichtbaar.

Zoals ook gebleken bij de damherten in de AWD, betekent een grotere populatie damherten ook een grotere kans op aanrijdingen.²⁸ Nu de populatie in de Hoeksche Waard groeit en de potentie heeft om nog veel groter te worden, wordt ook de kans op aanrijdingen steeds groter. De kans op aanrijdingen wordt ook vergroot doordat de jonge

²² Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026, pag. 57

²³ Een damhert heeft een voedselbehoefte van ca. 400 kg droge stof per jaar, zie pag. 11 van het adviesrapport.

²⁴ Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026, pag. 15. Ter vergelijking: het gewicht van een damhert is ca. drie keer zoveel als dat van een ree en vergelijkbaar met het gewicht van een volwassen schaap of een wild zwijn.

²⁵ Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026, pag. 54

²⁶ Bij een snelheid van 60 km/uur heeft een aanrijding met een damhert van 75 kg een impact van 2.700 kg. Zie https://www.dassenwerkgroepbrabant.nl/pages/doodgereden_dassen_wildaanrijdingen.html

²⁷ Bron: Faunabeheereenheid Zuid-Holland, gegevens afkomstig uit registratiesysteem Dora.

²⁸ Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026, o.a. pag. 25

mannelijke damherten uitzwerven om nieuwe gebieden te verkennen. Tenslotte heeft het damhert ook de neiging om bij een naderende auto stil te gaan staan op de weg, in plaats van te vluchten.²⁹

Conclusie: De huidige populatie damherten in de Hoeksche Waard zorgt voor een bedreiging van de openbare veiligheid en dat zal met een groeiende populatie alleen maar toenemen. Hiermee is voldoende onderbouwd dat is voldaan aan het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten zoals bedoeld in artikel 3.8, vijfde lid, sub b onder 3 van de Wnb, en dan specifiek de verkeersveiligheid vallend onder de openbare veiligheid.

Tevens is voldaan aan het belang ter voorkoming van schade of overlast, met inbegrip van schade aan sportvelden, schietterreinen, industrieterreinen, kazernes, of begraafplaatsen zoals bedoeld in artikel 3.10, tweede lid, sub b van de Wnb en dan specifiek schade of overlast voor het verkeer vanwege het risico op aanrijdingen. Er is dan ook voldoende onderbouwd dat de opdracht kan worden verleend op grond van deze belangen.

Eindconclusie: ingrijpen is noodzakelijk.

Gelet op al het vorenstaande, waaruit blijkt dat de populatie damherten in de Hoeksche Waard tot een grote omvang zal uitgroeien wanneer niet wordt ingegrepen en gelet op de risico's en schade die daarmee gepaard zullen gaan, is voldoende duidelijk dat ingrijpen noodzakelijk is:

- a. ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen (artikel 3.17, eerste lid, onder b, 2° Wnb);
- b. in het belang van de openbare veiligheid (artikel 3.17, eerste lid, onder b, 3° Wnb).

Andere bevredigende oplossing

Nu duidelijk is dat ingrijpen noodzakelijk is, is het van belang om te bepalen welke mate van ingrijpen passend is.

Alternatief: hekwerken

Een hekwerk of een andere vorm van afscheiding heeft ten aanzien van damherten normaal gesproken de functie van een barrière tussen het leefgebied van de damherten enerzijds en locaties waar risico's of schade kunnen ontstaan anderzijds. De situatie in de Hoeksche Waard is echter niet zodanig dat er sprake is van een dergelijke scheiding tussen gebieden. De damherten leven grotendeels in het agrarische gebied en er is dus geen sprake van een natuurlijk leefgebied dat afgeschermd zou kunnen worden van het agrarische en bebouwde landschap. Er is dus geen geschikte locatie voor het plaatsen van hekwerken.

Binnen het gebied zouden in theorie hekwerken langs wegen in het agrarische landschap kunnen worden geplaatst. Dergelijke hekwerken zouden echter niet functioneren omdat daarmee ofwel de damherten op de agrarische percelen ofwel op de weg worden gehouden. Daar komt nog bij dat diverse wegen in het gebied zijn gelegen op smalle dijken, hetgeen het plaatsen van hekwerken ernstig bemoeilijkt of zelfs onmogelijk maakt. Ten slotte kan het plaatsen van hekwerken niet voorkomen dat er, vroeger of later, damherten gedood moeten worden omdat de populatie zal blijven groeien en er damherten het einde van het hekwerk zullen gaan opzoeken om alsnog aan de andere kant van het hekwerk terecht te komen. Het plaatsen van hekwerken is dus **geen** effectieve en daarmee geen bevredigende oplossing voor de geconstateerde problemen.

Wijze van ingrijpen

Uit het voorgaande volgt dat ingrijpen in de populatieomvang de enige oplossing is. De volgende drie opties om in de populatie in te grijpen en die ook in het adviesrapport worden besproken, zijn:

1. Afschot;
2. Vangen en verplaatsen naar elders;
3. Onvruchtbaarheid introduceren.

²⁹ <https://www.hetedelhart.nl/alles-over-het-damhert>
ODH950699

Over optie 2 schrijven de deskundigen³⁰ dat het wegvangen van de gehele populatie in de praktijk erg lastig uitvoerbaar is en voor veel stress bij de dieren zorgt. Ook geldt dat verplaatsen binnen Nederland geen optie is, gelet op het huidige voorkomen en de snelle populatieontwikkeling van het damhert in andere leefgebieden in Nederland. Het verplaatsen van damherten naar buiten Nederland is onwenselijk vanwege toenemende stress door langere reistijden met bijbehorende langere verdovingsperiode en de toenemende juridische complexiteit. Wij onderschrijven deze zienswijze van de deskundigen en wijzen er ook op dat verplaatsen naar een in het wild levende populatie binnen of buiten Nederland naar alle waarschijnlijkheid zou betekenen dat de damherten worden verplaatst naar een populatie die beheerd wordt door middel van afschot. Alle in het wild levende populaties damherten in Nederland worden beheerd door middel van afschot en ook buiten Nederland zijn ons geen populaties damherten bekend die niet worden beheerd.

Over optie 3 concluderen de deskundigen in het adviesrapport dat het toepassen van anticonceptie “een brug te ver” is. De te gebruiken anticonceptiemiddelen zijn namelijk nog niet wettelijk toegelaten en het toedienen van deze middelen is praktisch niet uitvoerbaar en vermoedelijk erg kostbaar. Bovendien is nog niet duidelijk wat de effecten zijn op het welzijn van individuen en van de populatie als geheel op de langere termijn.³¹ Het toedienen van anticonceptie komt daarmee neer op het uitvoeren van een experimentele handeling met dieren hetgeen wij als onwenselijk beoordelen en waarvoor bovendien de Wnb geen ruimte biedt.

Afschot (optie 1) is de enig aangewezen methode om binnen afzienbare tijd een gewenste populatiereductie te bewerkstelligen.

Daarbij zijn twee varianten door ons overwogen en ook besproken in het adviesrapport van de deskundigen:

- a. ingrijpen waarbij de populatieomvang gestabiliseerd wordt op een vooraf vastgesteld aantal damherten, namelijk het (destijds aanwezige) aantal van ca. 40 exemplaren;
- b. ingrijpen waarbij de populatieomvang tot nul exemplaren wordt teruggebracht.

Beide varianten worden hieronder kort besproken, voor meer achtergrondinformatie verwijzen wij naar pagina 17 e.v. van het adviesrapport.

A. Stabiliseren op 40 exemplaren

Om de populatie te stabiliseren op een aantal van 40 stuks moet de jaarlijkse aanwas nul zijn en moeten er daarom jaarlijks ca. 14 herten uit de populatie worden weggenomen³². Een consolidatie van deze populatie op 40 dieren leidt echter tot een populatie die op langere termijn niet levensvatbaar is. Er treden effecten van inteelt op en de damherten worden minder gezond en minder vruchtbaar. Dit betekent een aantasting van het dierenwelzijn. Een damhertenpopulatie die door beheer wordt beperkt tot een omvang van ca. 40 dieren, sterft op termijn uit, zo blijkt uit het adviesrapport³³. Een keuze voor 40 exemplaren betekent daarmee in feite een keuze voor een nulstand.

Dit effect zou ondervangen kunnen worden door òf per generatie c.q. vijf jaar³⁴ 1 of 2 onverwante mannelijke dieren in de populatie te brengen òf duurzame verbindingen met andere populaties tot stand te brengen. Beide opties zijn wat ons betreft niet wenselijk en niet realistisch om de volgende redenen.

Het uitzetten van een onverwant mannelijk dier is verboden op grond van de Wnb. Om het uitzetten toch mogelijk te maken moet er een langlopende ontheffing worden verleend om steeds een damhert te mogen uitzetten. Dat is

³⁰ Adviesrapport, pag. 14/15 en 23

³¹ Adviesrapport, pag. 15/16 en 23

³² Een keuze voor een stabilisatie op een hoger aantal damherten betekent uiteraard dat er jaarlijks meer dieren moeten worden weggenomen. Het jaarlijkse afschot moet uiteraard gelijk zijn aan de aanwas, waarbij geldt dat de aanwas ongeveer gelijk staat aan 70% van de vrouwelijke dieren. Beheren op een vastgesteld aantal betekent ook dat er tot in lengte van jaren toestemming moet worden verleend in de vorm van een opdracht of ontheffing.

³³ Na circa 57 jaar is de extinctiekans al 50% en na 100 jaar zelfs 99%, zie pag. 20 van het adviesrapport.

³⁴ Een generatie damherten bestrijkt ongeveer 5 jaar.

in strijd met ons provinciale beleid. Artikel 5.1 van de Beleidsregel uitvoering Wet natuurbescherming Zuid-Holland geeft immers aan dat wij voor wat betreft het uitzetten van dieren alleen ontheffing verlenen ten behoeve van repopulatie of herintroductie. Expliciet is in dit artikel opgenomen dat geen ontheffing wordt verleend voor het uitzetten van dieren ten behoeve van de jacht. Het periodiek uitzetten van damherten in dit gebied valt niet binnen repopulatie of herintroductie en het zou bovendien betekenen dat er ook langer op de populatie 'gejaagd' kan (moet) worden. Het uitzetten van damherten strookt ook niet met de wettelijke doelstellingen zoals geformuleerd in artikel 1.10 van de Wnb, aangezien het uitzetten van damherten, zeker in dit gebied, geen meerwaarde heeft voor de natuur. Zoals ook Staatsbosbeheer heeft aangegeven, kan er momenteel geen gebied in Nederland aangewezen worden waar hoge aantallen damherten een positieve invloed hebben op de natuurdoelen.³⁵

Bovendien zou bij het verlenen van een ontheffing voor uitzetten van damherten zich de vraag voordoen wie verantwoordelijk is voor het uitzetten en daarmee het gezond houden van de populatie. In een beheerd natuurgebied zou dat de terreinbeherende organisatie zijn, maar in dit geval is er geen sprake van een dergelijke terreinbeherende organisatie. De eigenaren en gebruikers van de gronden waar de damherten zich grotendeels ophouden zijn agrarische ondernemers die geenszins de wens hebben om regelmatig damherten op hun gronden uit te zetten. De beheerder van het aangrenzende gebied, Staatsbosbeheer, heeft ook al aangegeven niet positief te staan tegenover de aanwezigheid van de damherten en deze -zeker in hoge aantallen- niet te beschouwen als een aanwinst voor de natuur. Bovendien zou een dergelijke maatregel (uitzetten) verplicht moeten zijn. Immers, wanneer geen damherten worden uitgezet zullen alsnog de gevolgen van inteelt zichtbaar worden. Gelet op al het vorenstaande beoordelen wij het op peil houden van de genetische diversiteit door het uitzetten van onverwante damherten als strijdig met de Wnb, strijdig met ons beleid en als onrealistisch.

Een andere optie om onverwante damherten toe te voegen aan de huidige populatie is het aanleggen van een ecologische verbinding tussen de populatie damherten in de Hoeksche Waard en damhertenpopulaties elders. Deze optie is gelet op de grote afstand en de diversiteit aan barrières niet uitvoerbaar vanwege de grote investeringen en de noodzakelijke aanpassingen in de ruimtelijke ordening.

Gelet op al het vorenstaande achten wij het stabiliseren van de populatie op een omvang van ca. 40 stuks niet realistisch. Het stabiliseren op een omvang van 40 stuks is ook strijdig met de Wnb omdat het leidt tot een aantasting van het dierenwelzijn als gevolg van inteelt en omdat het leidt tot een veel groter aantal te doden damherten, gelet op de noodzaak van jarenlang beheer. Het stabiliseren van de groep damherten op 40 exemplaren betekent immers dat de landbouwschade en het risico op aanrijdingen in dit gebied voor jaren gehandhaafd blijft.

Tenslotte wijzen wij er nog op dat de keuze voor het beheren c.q. stabiliseren van deze populatie verwilderde damherten een onwenselijk precedent zou zijn. Het is immers niet wenselijk dat meer damhertenhouders hun dieren laten ontsnappen om daarmee in het wild levende en bejaagbare populaties te laten ontstaan.

B. Terugbrengen tot nul exemplaren

Het terugbrengen van de populatie tot nul exemplaren is de enige passende, haalbare en houdbare optie bij ingrijpen in deze populatie verwilderde damherten teneinde de thans geconstateerde problemen op te lossen. Tevens is dit conform ons beleid zoals hierboven reeds vermeld. Het volledig wegnemen van de populatie kan naar verwachting binnen een relatief kort tijdsbestek van twee tot vijf jaar worden uitgevoerd. Hiervoor is wel van belang dat dit gecoördineerd en op deskundige wijze wordt uitgevoerd. Zo is het bijvoorbeeld van belang om de ingreep met name te richten op de vrouwelijke damherten, om daarmee direct de reproductie te verkleinen. Ook moet rekening worden gehouden met de verschillende sociale functies binnen de groep damherten en het zwervende en explorerende karakter van de mannelijke damherten. Van belang is ook dat afschot gebeurt via het zogenoemde 'verstoringsarm bejagen'. Hierbij wordt vermeden dat de damherten een relatie leggen tussen de aanwezigheid van

³⁵ Zie e-mail Staatsbosbeheer d.d. 26 februari 2023 (bijlage 2)
ODH950699

mensen en de dood van een soortgenoot. Dit gebeurt ook bij het beheer van de damherten in de AWD. De vluchtafstand van het damhart bij een ontmoeting met een mens is daar nog steeds minder dan 50 meter, zelfs na een periode van vijf jaren met intensief afschot.³⁶ Bij het terugbrengen naar nul exemplaren in een periode van maximaal vijf jaar moeten er in die periode enkele tientallen damherten worden gedood. Eén en ander moet worden verwerkt in het door de Faunabeheereenheid Zuid-Holland op te stellen plan van aanpak.

Het is van belang om niet langer te wachten en de populatie binnen korte tijd weg te nemen. Langer wachten met ingrijpen, of het ingrijpen faseren gedurende een langere periode, betekent onherroepelijk dat er meer damherten moeten worden gedood. Zoals hierboven reeds onderbouwd zorgt langer wachten met ingrijpen er ook voor dat de kans op verkeersongelukken en de schade veel groter wordt hetgeen tot forse kosten leidt voor de agrarische bedrijven in het gebied. Tevens zorgt het wachten voor meer dierenleed.

Gelet op het vorenstaande zien wij het volledig en op korte termijn wegnemen van de populatie als de enige realistische, passende en bevredigende oplossing, ook uit oogpunt van dierenwelzijn en ter voorkoming van de gevolgen van inteelt. Gelet op de Wet natuurbescherming verdient het in deze situatie de voorkeur om eenmalig en in een korte periode enkele tientallen damherten te doden boven het langjarig doden van ca. 14 damherten per jaar, waarbij bovendien het eindresultaat hetzelfde zal zijn als gevolg van het uitsterven van de populatie.

Staat van instandhouding

Het damhart komt vrijwel in heel Europa voor³⁷ en heeft Europees gezien de status ‘Least Concern’ volgens de maatstaven van de IUCN³⁸.

Er leven binnen Nederland diverse grotere populaties damherten in het wild. Deze populaties hebben allemaal groeipotentie en worden dan ook beheerd door afschot. De staat van instandhouding van het damhart wordt gegarandeerd in deze gebieden, waarvan er één gedeeltelijk in Zuid-Holland is gelegen, namelijk de AWD.

In par. 2.3 van het Faunabeheerplan Damhart 2020-2026 wordt de populatie-ontwikkeling geschetst van het aantal damherten in het duingebied van de AWD, De Blink en Boswachterij Noordwijk. Met name in dit gebied zijn de aantallen hoog. Na de piek in 2016 (ruim 5500 getelde dieren) is door actief beheer het aantal aanzienlijk gedaald. De streefstanden zijn ten opzichte van het FBP 2016 – 2020 gelijk gebleven: 600 tot 800 voor de AWD, De Blink en Boswachterij Noordwijk. De onderbouwing daarvoor is opgenomen in hoofdstuk 6 van het FBP 2020-2026 en komt overeen met het vorige FBP. De ABRvS heeft in 2017 deze onderbouwing voldoende geacht.³⁹ Wij zien geen redenen om daar thans anders over te oordelen. In paragraaf 6.3 van het FBP is tevens omschreven en onderbouwd dat de gunstige staat van instandhouding van het damhart bij het verlenen van een ontheffing voor het opzettelijk doden in de duingebieden van Noord- en Zuid-Holland niet in gevaar komt. Bij een dergelijk aantal zou de populatie zelfs in een afgesloten gebied genetisch zelfstandig kunnen voortbestaan.

Eerder is onderbouwd dat de groep damherten in de Hoeksche Waard een niet-natuurlijke oorsprong heeft. Het is verder zeer waarschijnlijk dat geen andere damherten de Hoeksche Waard hebben bereikt vanuit de elders gesitueerde kernleefgebieden. Gelet hierop concluderen wij dat de groep damherten in de Hoeksche Waard geen onderdeel uitmaakt van de groepen damherten uit de kernleefgebieden. Op basis van het voorgaande heeft het wegnemen van een kleine groep damherten uit de Hoeksche Waard dan ook geen gevolgen voor de staat van instandhouding van de damhertenpopulaties in de kerngebieden in Nederland.

³⁶ Adviesrapport, pag. 18

³⁷ [Dama dama \(Linnaeus, 1758\) | Fauna Europaea \(fauna-eu.org\)](#)

³⁸ [Fallow deer - Dama dama - \(Linnaeus, 1758\) \(europa.eu\)](#)

³⁹ ABRvS d.d. 20 december 2017 (ECLI:NL:RVS:2017:3509), overweging 7.1.

Middelen en methoden voor de uitvoering

In artikel 3.25, eerste lid van de Wnb is bepaald dat bij het geven van een opdracht als bedoeld in artikel 3.18, eerste lid, de middelen worden aangewezen die voor het vangen en doden van de aldaar bedoelde dieren mogen worden gebruikt. Op grond van artikel 3.26, derde lid, Wnb kan hierbij ook ontheffing – daaronder begrepen de opdracht tot populatiebeheer – worden verleend van de regels die krachtens artikel 3.26, tweede lid, van de Wnb zijn gesteld aan het gebruik van het geweer en munitie.

Geweer en munitie

Zoals hiervoor geconstateerd, is afschot de aangewezen methode voor het reduceren van de populatie damherten. Daarom staan wij het gebruik van kogelgeweren toe bij de uitvoering daarvan. Daarbij dient uiteraard voldaan te worden aan de wettelijke eisen die gesteld zijn aan kogelgeweren en de bijbehorende munitie. Deze eisen zijn te vinden in de artikelen 3.13, 3.14 en 3.15 van het Besluit natuurbescherming. Voor onderhavige opdracht komen deze eisen op het volgende neer:

- Het te gebruiken kogelgeweer heeft een magazijn dat ten hoogste twee patronen kan bevatten, tenzij het geweer is voorzien van een grendelinrichting waarmee het wapen handmatig schot voor schot wordt geladen;
- Het te gebruiken kogelgeweer heeft ten minste één getrokken loop;
- De te gebruiken kogelpatronen zijn geen militaire kogelpatronen, kogelpatronen met volmantel of kogels die niet vervormen bij het treffen;
- De te gebruiken kogelpatronen hebben een kaliber van ten minste 6,5 millimeter voor getrokken loop en een trefenergie van ten minste 2.200 Joule op 100 meter afstand van de loopmond.

Gebruik van het geweer voor zonsopgang en na zonsondergang

Artikel 3.16, eerste lid, sub a, Besluit natuurbescherming verbiedt het gebruik van het geweer vóór zonsopgang en na zonsondergang. Wij zijn op grond van art. 3.26, derde lid Wnb bevoegd om hiervoor ontheffing te verlenen. Wij maken van die bevoegdheid gebruik en staan toe dat het geweer gedurende het gehele etmaal wordt gebruikt, en wel vanwege het volgende.

Damherten die foerageren verplaatsen zich veelal rond de schemering en in de nacht, zodat de beste kansen om deze dieren te kunnen doden ook in deze periode vallen. Tevens is de kans dat er zich mensen (anderen dan de uitvoerders van deze opdracht) 's nachts binnen het uitvoeringsgebied bevinden nihil, hetgeen het uitvoeren van de opdracht vergemakkelijkt. Anderzijds willen wij ook de uitvoerders de gelegenheid geven om overdag op te treden, wanneer dat mogelijk of wenselijk is.

Door de uitvoerders ruime gelegenheid te geven om afschot uit te voeren, kan zo goed mogelijk invulling worden gegeven aan het uitgangspunt van verstoringsarm beheer en kan de doelstelling zo snel als mogelijk worden behaald.

Geluiddemper

Op grond van artikel 3.13, vierde lid, Besluit natuurbescherming mag een geweer niet zijn voorzien van een geluiddemper. Wij zijn op grond van artikel 3.26, derde lid, Wet natuurbescherming bevoegd om hiervoor ontheffing te verlenen en wij maken van die bevoegdheid gebruik. Voor het uitvoeren van verstoringsarm beheer heeft het gebruik van een geluiddemper grote meerwaarde. Doordat het geluid van het schot wordt gedempt, zullen de andere aanwezige damherten minder of zelfs helemaal niet schrikken. Hierdoor worden de kansen voor een tweede schot vergroot. Ook zullen de damherten minder snel de aanwezigheid van mensen associëren met gevaar, waardoor wordt voorkomen dat de damherten schuw gedrag gaan vertonen hetgeen het realiseren van afschot bemoeilijkt. Wel moet worden opgemerkt dat er voor het gebruik van een demper een aanvullende ontheffing nodig is op grond van de Wet wapens en munitie. De minister van Justitie en Veiligheid (Dienst Justis) is hiervoor het bevoegd gezag.

Kunstmatige lichtbronnen en nachtzichtapparatuur

Op grond van artikel 3.13, vierde lid, Besluit natuurbescherming mag een geweer niet zijn voorzien van kunstmatige lichtbronnen of enig ander instrument om in de nacht te schieten, waaronder nachtzichtapparatuur. Wij zijn op grond van artikel 3.26, derde lid, Wet natuurbescherming bevoegd om hiervoor ontheffing te verlenen en wij maken van die bevoegdheid gebruik. Omdat het gebruik van het geweer in de nacht in dit geval noodzakelijk is en wij dat ook toestaan, is daarbij goede nachtzichtapparatuur noodzakelijk. Deze apparatuur is nodig om de te doden dieren goed te kunnen onderscheiden, maar ook om zicht te houden op de omgeving. Door het gebruik van nachtzichtapparatuur wordt de verstoring van overige dieren zoveel mogelijk beperkt en ook wordt voorkomen dat er snel associatie optreedt tussen gevaar en de aanwezigheid van mensen.

Steekwapens en snijwapens

Steekwapens en snijwapens mogen worden gebruikt om een gewond damhert uit het lijden te verlossen in het geval een eerder schot onverhoopt niet direct dodelijk blijkt te zijn. Door een deskundig uitgevoerde steek in de hartstreek kan een damhert snel uit het lijden worden verlost. Het is aan de deskundige uitvoerder om per situatie te besluiten welk middel (geweer, steekwapen of snijwapen) hij kiest om het damhert uit het lijden te verlossen. Uitgangspunt is dat het lijden zo snel mogelijk wordt beëindigd, zonder risico voor de uitvoerder of de omgeving.

Honden

Tot slot wijzen wij honden, zijnde geen lange honden, aan. Indien nodig kan de hond ingezet worden bij de nazoek van geschoten damherten.

Duur van de opdracht

De opdracht dient zo snel mogelijk uitgevoerd te worden om te voorkomen dat de populatie nog veel verder groeit en er (steeds) meer dieren gedood moeten worden. De looptijd van de opdracht stellen wij vast op een termijn van 5 jaar. Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat de uitvoering van deze opdracht volledig plaatsvindt binnen deze maximale termijn. In overleg met de Faunabeheereenheid Zuid-Holland en de Wildbeheereenheid Hoeksche Waard gaan wij ervan uit dat binnen die periode de opdracht ook volledig uitgevoerd kan zijn.

Samenhangende besluiten

Er kunnen nog andere bepalingen van kracht zijn, op grond waarvan vergunningen, toestemmingen, ontheffingen of meldingen benodigd zijn om de opdracht te kunnen uitvoeren.

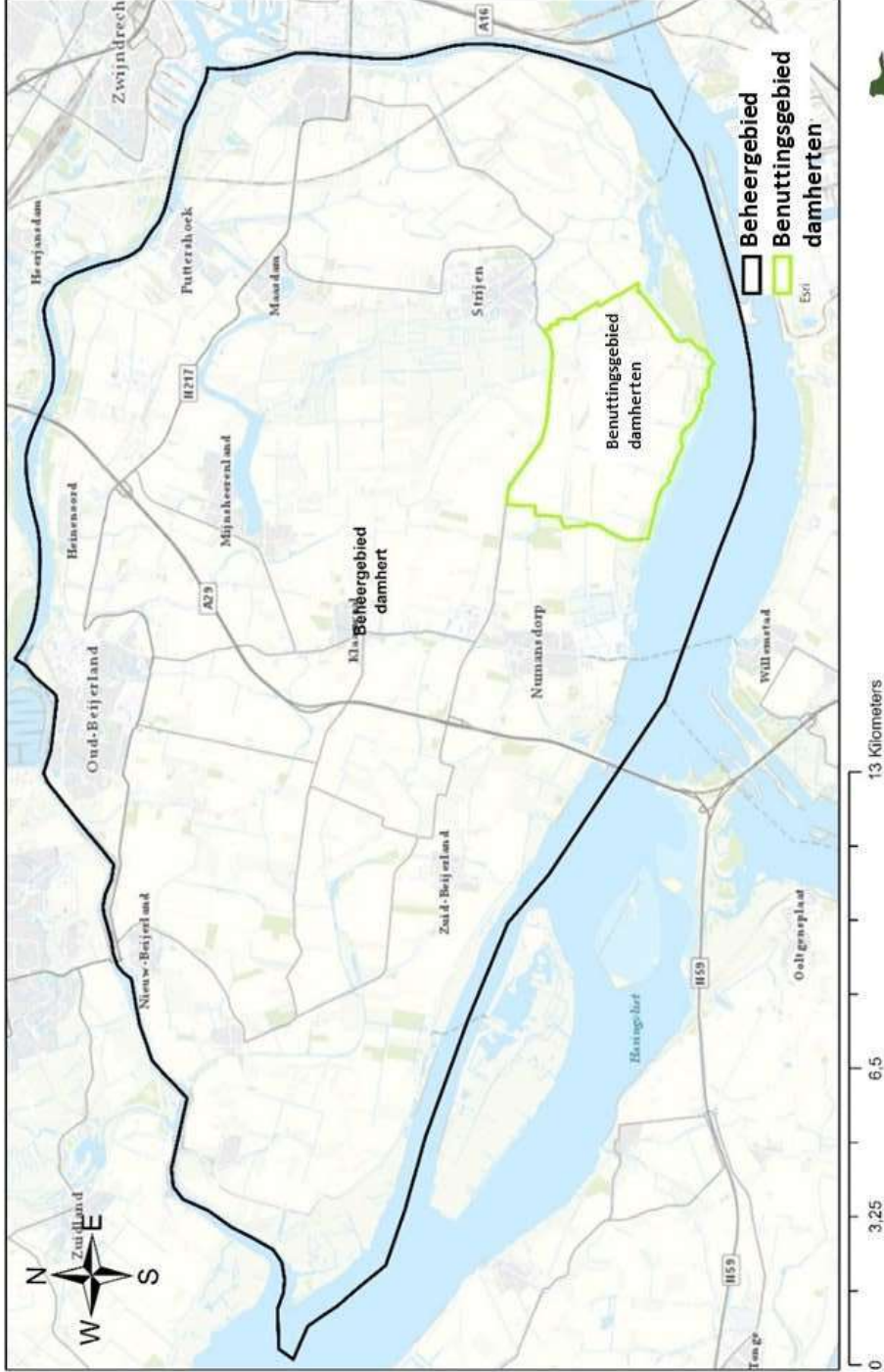
Conclusie

Op grond van al het vorenstaande concluderen wij dat:

- de populatie damherten in de Hoeksche Waard is te kwalificeren als verwilderde dieren;
- voor een zorgvuldige besluitvorming de damherten in dit besluit tevens zijn beoordeeld als zijnde beschermde dieren;
- de huidige populatie verwilderde damherten in de Hoeksche Waard een probleem vormt voor de verkeersveiligheid en dat die populatie schade aan gewassen veroorzaakt;
- er sprake is van dreigende ernstige schade aan met name de gewassen en dat deze dreiging zal toenemen met het toenemen van de populatieomvang;
- er sprake is van een risico voor de openbare veiligheid (nu en in de toekomst);
- het gezien de wettelijke belangen noodzakelijk is om in te grijpen;
- de populatie verwilderde damherten in de Hoeksche Waard zonder ingrijpen zal doorgroeien tot een zeer grote populatie;
- het ongemoeid laten van de populatie verwilderde damherten geen bevredigende oplossing is;
- het beperken van de populatie tot ca. 40 exemplaren geen bevredigende oplossing is;
- er geen andere bevredigende oplossing voorhanden is dan doden door afschot;
- het gebruik van kogelgeweren in combinatie met nachtzichtapparatuur daarbij noodzakelijk is.

Gezien het voorgaande verlenen wij ter beperking van de omvang van de populatie verwilderde damherten in het werkgebied van de Wildbeheereenheid Hoeksche Waard, een opdracht als bedoeld in artikel 3.18, eerste lid, in samenhang met het vierde lid, van de Wet natuurbescherming voor de duur van 5 jaar.

- **Van:** [REDACTED]
- **Verzonden:** 26-02-2023 20:07:24
- **Aan:** [REDACTED]
- **Onderwerp:** FW: Voorstel reactie aan [REDACTED] over damherten Hoeksche waard

[REDACTED] hier het advies van Staatsbosbeheer.

Staatsbosbeheer is bekend met de damherten in de Hoeksche waard.

Damherten horen bij de inheemse hoefdierenfauna. Inheemse dieren hebben recht op een leefgebied en daar wil Staatsbosbeheer graag ruimte voor bieden.

Dat geldt voor dieren die op eigen kracht onze natuurgebieden bereiken. Door hun graasgedrag dragen ze bij aan de ontwikkeling van een gevarieerd en rijk boslandschap, en we verkiezen in principe wilde dieren boven de gedomesticeerde dieren, om deze functie te vervullen.

Het merendeel van de vestigingen in Nederland is echter het gevolg van ontsnapte of illegaal losgelaten gehouden dieren. Dat is ook hier het geval. De oorsprong is bij veel Hoeksche Waardse inwoners bekend. Door de niet-natuurlijke achtergrond (geen vijanden oa) nemen verwilderde dieren gemakkelijk en snel toe.

In dit soort gevallen zal telkens een aparte afweging nodig zijn of de dieren kunnen blijven of verwijderd moeten worden, een afweging waarbij de verantwoordelijkheid veelal primair bij het provinciaal bestuur ligt. Staatsbosbeheer streeft er naar om binnen terreinen vanuit de provinciale- en wettelijke opdracht om diverse doelen te realiseren op gebied van natuurwaarden, beleven, maatschappelijke betrokkenheid (goede buur) of bijvoorbeeld houtproductie. De provincie is bevoegd gezag en geeft via het faunabeleid ruimte voor de aan- of afwezigheid van damherten in de provincie.

Impact op de gebieden van Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer heeft meerdere gebieden in eigendom en beheer in de Hoeksche waard, de gebieden kennen een grote verscheidenheid aan beheertypen (SNL) of habitattypen (N2000) en bijbehorende natuurwaarden. Bij hoge dichtheden en bijbehorende hoge begrazingsdruk door damhert worden effecten op vegetatie en daarvan afhankelijke diersoorten gevonden. Een deel van de kruiden komt niet meer in bloei of verdwijnt op termijn. In bossen verdwijnen veel struweelsoorten en daarmee een groot deel van de mantel- en zoomvegetaties en ondergroei. Ook bosverjonging (natuurlijk of aangeplant) komt bij matig tot hoge dichtheden damherten niet meer voorbij de vraatgrens. Omdat de vegetatie samenstelling en -structuur bij hoge begrazingsdruk ook verandert, verdwijnen vervolgens zowel de insectensoorten die afhankelijk zijn van bloemplanten (vlinders, zweefvliegen), als van ruigtes (sprinkhanen). Reeën verdwijnen al bij lagere dichtheden van damherten, omdat zij de concurrentie met damherten om voedsel niet aankunnen en mogelijk door het verdwijnen van dekking waar het struweel te zeer uitgedund wordt door de damherten. Bij welke dichtheid negatieve effecten optreden is mede afhankelijk van het landschap. In lage dichtheden is direct effect op de natuurwaarden in de gebieden van Staatsbosbeheer in Hoeksche waard niet te verwachten, hier is echter geen specifiek onderzoek naar gedaan door Staatsbosbeheer. Eventuele vragen over de draagkracht van het Hoeksewaardse landschap zullen onderzoek vragen.

Urgentie

Losgelaten of ontsnapte damherten zijn over het algemeen zeer succesvol gebleken in het wild. Populaties groeien gemiddeld 30% per jaar en bereiken dus al snel enige honderden individuen. Staatsbosbeheer heeft in andere delen van Nederland ervaring met dergelijke grote groepen en het terugbrengen van de populaties na lange tijd zonder beheer, deze ervaring leert ons dat indien de populaties begrensd moeten worden, er beter tijdig ingegrepen moet worden om een populatie in toom te houden. Kwetsbare natuurgebieden die niet tegen overbegrazing bestand zijn, vragen om hele hoge hekken. Momenteel kan er geen gebied in Nederland aangewezen worden waar het hoge aantal herten een positieve invloed heeft op de natuurdoelen.

Te laat ingrijpen is vaak niet alleen moeilijk uitvoerbaar, maar brengt ook veel maatschappelijke onrust met zich mee. Gegeven het open karakter van de Hoekse Waard is het onmogelijk de dieren in een deel van de waard op te vangen. Een streefstand voor een bepaald terrein zal

daarmee niet eenvoudig in stand gehouden kunnen worden, zeker niet wat de bossen betreft.

Met vriendelijke groet,

██████████

teamleider Advies
& Projecten | team Advies
& Projecten (ZWD)

Beheeradvies damwild in de ‘Hoeksche Waard’ (Zuid-Holland)

Een beheeradvies op basis van beschikbare gegevens

Worm-Advies ([redacted]) en Natuurlijk! Fauna-Advies ([redacted])

Beheeradvies damwild in de ‘Hoeksche Waard’ (Zuid-Holland)

Een beheeradvies voor het damwild in de gemeente Hoeksche Waard (Zuid-Holland) op basis van bestaande kennis en beschikbare data.

Colofon:

Door: Worm-Advies () en Natuurlijk! Fauna-Advies ()

In opdracht van: Provincie Zuid-Holland

Datum: 19 December 2022

Versie: definitief (Rapport Advies Damwild Hoeksche Waard - WA en NFA - definitieve versie 20221219.doc)

Inhoudsopgave

1. Inleiding en probleemstelling.....	1
2. Voorkomen, status en levenswijze van het damwild	3
3. Herkomst/historie van het damwild in de Hoeksche Waard	7
4. Geobserveerde en verwachte populatie-ontwikkeling (bij niet-ingrijpen).....	9
5. Mogelijkheden voor getalsmatig ingrijpen in de populatie.....	14
6. Beheerscenario's en consequenties	17
7. Monitoring/telling van de damhertenpopulatie	22
8. Advies.....	23
Bronvermelding.....	25

1. Inleiding en probleemstelling

Circa 20 jaar geleden zijn enkele damherten ontsnapt/losgelaten in de Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen – de omgeving van Numansdorp in de Hoeksche Waard. Sindsdien groeit de populatie damherten gestaag en op dit moment lopen er naar schatting een 40-tal dieren (daarover verderop in dit advies meer). Mogelijk heeft er tussentijds aanvulling met nieuwe dieren plaatsgevonden als gevolg van nieuwe ontsnappingen uit hertenkampjes in de omgeving. De locatie waar de damherten verblijven is voornamelijk landbouwgebied.

Op 16 december 2020 heeft de Omgevingsdienst Haaglanden in mandaat van Gedeputeerde Staten een opdracht ex artikel 3.18 Wet natuurbescherming (Wnb) verleend om deze verwildeerde populatie damherten in de Hoeksche Waard binnen 5 jaar geheel weg te nemen. Daarmee zou worden voorkomen dat de populatie verder doorgroeit, te groot wordt en de situatie daardoor uit de hand loopt in relatie tot verkeersveiligheid en schade aan landbouwgewassen.

In januari 2021 is een petitie gestart door een inwoner van de gemeente Hoeksche Waard om te voorkomen dat de damherten in de gemeente daadwerkelijk tot nul worden gereduceerd. Ook is tegen de opdracht van de Omgevingsdienst c.q. de Provincie om de stand tot nul te reduceren door dierenrechtenorganisaties beroep aangetekend en is een verzoek om voorlopige voorziening ingediend. De Rechtbank in Den Haag heeft daarop het besluit om de populatie te verwijderen vernietigd en heeft aangegeven dat de provincie een nieuw besluit moet nemen.

In een vergadering op 25 januari 2022 heeft de raad van de gemeente Hoeksche Waard een motie aangenomen met als strekking:

- Bij de provincie aan te dringen om af te zien van hoger beroep en een nieuw besluit te nemen om de damhertenpopulatie in de Hoeksche Waard te erkennen als wilde populatie, zodat een leefgebied, maatregelen voor populatiebeheer en een regeling voor schadevergoeding vastgesteld kunnen worden.
- Bij de provincie – gezien de overwegingen van de raad - aan te dringen op diervriendelijke alternatieven van populatiebeheer.

De gemeenteraad spreekt dus uit dat men liever de (een) populatie damherten behoudt, waarbij er wel vanuit diverse fracties is benadrukt dat een of andere vorm van beheer nodig zal zijn.

Op 2 juni 2022 jl. is er een informatiebijeenkomst met betrokken partijen georganiseerd. De informatiebijeenkomst was bedoeld om de diverse belanghebbenden te informeren en te luisteren naar hun wensen en ideeën. Ook zorgde de bijeenkomst ervoor dat de diverse belanghebbenden van elkaar horen wat zij vinden. Tijdens de bijeenkomst is door [REDACTED] van Natuurlijk! Fauna-Advies een presentatie gegeven over ecologie en beheer van damherten. Uit de bijeenkomst bleek de meerderheid van de aanwezigen van mening dat ‘niks doen’ (*laissez faire*) geen optie was en een deel sprak zich uit voor het beheer van de populatie in de huidige omvang.

Gezien het bovenstaande heeft Gedeputeerde Staten aangegeven een nieuw besluit te nemen en alle belangen die in het gebied spelen opnieuw af te wegen. Als onderdeel hiervan is ook

gevraagd om een beheeradvies voor de damherten in de Hoeksche Waard. Een eerste invulling van dit beheeradvies is door Worm-Advies en Natuurlijk! Fauna-Advies op verzoek van en in opdracht van Provincie Zuid-Holland opgesteld en in dit rapport opgenomen.

Gevraagd is door Provincie Zuid-Holland om in het advies de volgende zaken aan bod te laten komen:

- Levenswijze/ecologie en groeipotentie van het damwild in de Hoeksche Waard.
- Herkomst/historie van het damwild in de Hoeksche Waard.
- Beschrijven van het gebied waar het damwild binnen de Hoeksche waard voorkomen.
- Beschrijven van de groeiwijze van de populatie vanaf circa 2000 tot heden.
- Beschrijven van verschillende beheersscenario's met bijbehorende consequenties.
- Beschrijven van alternatieve maatregelen anders dan afschot om de populatie te reguleren.
- Beschrijven van de ecologische draagkracht van het gebied voor het damwild.
- Beschrijven van de gewenste minimale omvang van de populatie vanuit ecologisch, populatie-genetisch en dierenwelzijn oogpunt.
- Aanbevolen wijze van monitoring/telling van de damherten.
- Advies aan de provincie over voor welk beheersscenario er het beste gekozen kan worden, ook rekening houdend met maatschappelijke en ecologische argumenten.

2. Voorkomen, status en levenswijze van het damwild

2.1 Voorkomen in de Hoeksche Waard

Het benuttingsgebied van het damwild in de gemeente Hoeksche Waard laat zich globaal duiden met het groen gearceerde gebied in figuur 1. Het betreft de Hogezaandse Polder, Polder Raepshille en de Plaat van het Land van Essche. Het gebied ligt ruwweg tussen de kernen Strijen en Numansdorp en is ruwweg 1125 ha groot.

Figuur 1: Aanduiding ligging benuttingsgebied van het damwild in de Hoeksche Waard / Hogezaandse Polder (gemaakt met Qgis, ondergrond Top50raster via PDOK).

Het benuttingsgebied is te karakteriseren als overwegend landbouwgebied (polders) met aan de zuidrand, tegen het Hollandsch Diep aan, wat meer ruige natuurstroken. Het benuttingsgebied is geen statisch gegeven. Het groen gearceerde gebied is te beschouwen als het benuttingsgebied op dit moment, gebaseerd op onze waarnemingen. Als de populatie verder groeit of het karakter van het benuttingsgebied verandert, dan verandert het benuttingsgebied ook (dynamisch dus). Het groen gearceerde gebied in figuur 1 is dan ook te beschouwen als een *indicatie* van het huidige benuttingsgebied.

2.2 Levenswijze damwild

Allereerst even over de gebruikte begrippen:

- ‘damwild’: de algemene term voor de soort, ongeacht geslacht;
- ‘damherten’: de volwassen mannelijke dieren (met ‘damspitser’ als aanduiding voor een mannelijk dier van 1 jaar);
- ‘damhendes’: de volwassen vrouwelijke dieren ((met ‘damsmaldier’ als aanduiding voor een vrouwelijk dier van 1 jaar).

Dat het damwild in overwegend landbouwgebied voorkomt, is niet zo bijzonder als dat het wellicht lijkt. Het damhert is namelijk een soort die zich kenmerkt door een groot aanpassingsvermogen. Het gaat het damhert in Nederland dan ook voor de wind: de soort kent een hoge netto reproductie (populaties groeien snel en gestaag), past zich gemakkelijk aan aan zowel zijn omgeving als aan de mens, heeft in het Nederlandse landschap als ‘intermediate feeder’ een brede dieetkeuze, spreekt tot de menselijke verbeelding (mensen vinden het leuk om ‘herten’ te zien), leert snel en van elkaar, en kan in hoge dichtheden voorkomen (Vereniging het Edelhert, 2011). De soort komt in heel veel verschillende landschapstypen voor en kan zich daar ook uitstekend handhaven. Omdat het damwild niet erg kieskeurig is, is het in allerlei leefgebieden aan te treffen. Het is ook bekend dat deze soort zich makkelijk in gevangenschap laat houden en al sinds de oudheid overal en nergens op de wereld geïntroduceerd; van Zuid-Afrika tot Nieuw-Zeeland aan toe (Schoon, 2022). Het damwild is zoals gezegd een weinig kieskeurige soort en stelt daarom niet zo veel eisen aan het landschap. Het benuttingsgebied hoeft slechts te voldoen aan een drietal eisen:

- er moet voldoende voedsel zijn,
- de soort moet zich er kunnen voortplanten en
- het landschap moet veiligheid bieden (in de vorm van beschutting en rust).

De omvang van een volwaardig leefgebied voor damwild is afhankelijk van de kwaliteit van dat leefgebied; met name de hoeveelheid en kwaliteit voedsel is daarin sturend.

Jaarcyclus

Het damwild kent een jaarcyclus waarbij in de lente de in de winter opgebruikte energievoorraden weer aangevuld worden. Als variabele vreter gaat het damwild weer langzaam over van minder goed te verteren vezelrijk voedsel naar goed te verteren eiwitrijk voedsel. In het voorjaar wordt er ook verhaard (naar de zomervacht toe) en worden de kalveren geboren; in de regel 1 per damhinde. De kalveren worden vooral geboren in de periode half juni – begin juli, maar geboorten zijn mogelijk tot in augustus en september.

In de zomer staat alles in het teken van het zorgen voor en groeien van de kalveren. De mannelijke dieren, de damherten dus, zijn aan het opvetten voor de komende bronstperiode in de herfst en de groei van hun nieuwe geweien (bastgeweien) verloopt spoedig.

In de herfst, zo eind september - begin oktober komt bij de damhendes onder invloed van het korter worden van de daglichtperiodes de eisprongcyclus op gang. Als bevruchting uitblijft, dan volgt na 21 dagen opnieuw een eisprong. Het damhert kent dus meerdere eisprongen. De damherten starten eind augustus - begin september met het vegen van het gewei in aanloop naar de komende bronst. Het vegen wordt uiterlijk eind september afgerond, waarna vanaf begin oktober - half oktober de bronst begint. De bronst loopt door tot eind oktober - begin november en vergt veel energie (en leidt dus tot flinke afname van het lichaamsgewicht) van het hert.

In de winter blijft damwild graag langdurig in de bossen vanwege het dempende effect op temperatuurschommelingen en beschutting tegen neerslag en wind. Er ontstaan bovendien ook weer duidelijk van elkaar gescheiden damherten- en damhindenroedels.

Dagritme

Het damwild is van nature dag- en schemeractief. Ook in de nachtelijk uren kan het actief zijn. Wanneer de herten het meest actief zijn hangt af van het moment van het jaar (voedselaanbod, voortplanting, dus de hierboven beschreven jaarcyclus) en factoren als de

mate van menselijke verstoring. De actieve periodes worden gekenmerkt door trekgedrag, voedsel zoeken, sociale interacties en lichaamsverzorging. De passieve periodes worden gebruikt om te herkauwen, te slapen en te rusten. Het damhert kent per dag zo'n 6 tot 8 periodes waarin het actief is.

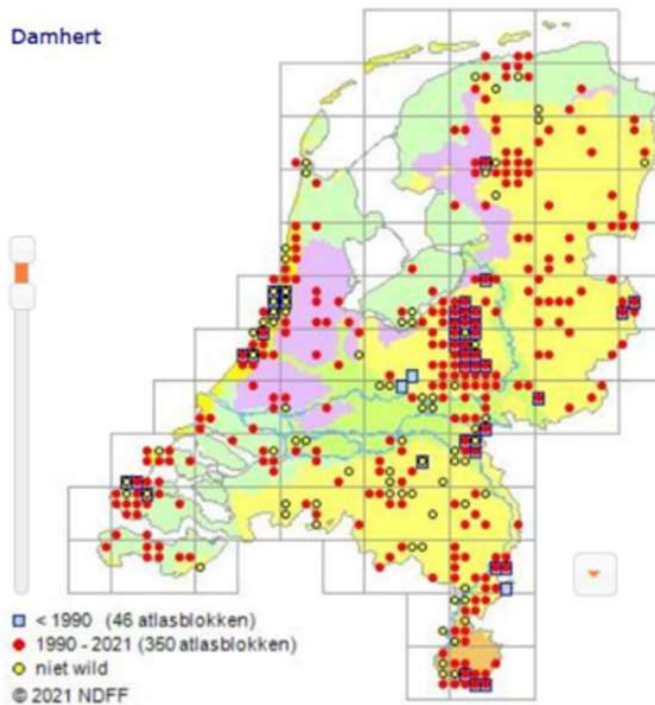
Tijdens de schemering treden met name de jonge herten uit de dekking om op het open land te gaan staan. Bij dit uittreden worden veelal de gebruikelijke wissels gebruikt en probeert het damwild zo veel als mogelijk tegen de wind in te lopen om zo als eerste eventuele onraad te kunnen ruiken. In principe loopt het damwild (buiten de bronstperiode) altijd van en naar het voedsel.

Wat wel belangrijk is voor dit beheeradvies is dus dat damherten zeer sociaal en daarmee onderling tolerant zijn en zeer flexibel in hun dieet/voedselkeuze. Dit in combinatie met hun snelle leer- en aanpassingsvermogen en grote groeisnelheid maakt dat de dieren – zonder ingrijpen - tot in zeer hoge dichtheden voor kunnen komen. In 2011 is door Vereniging het Edelhert een aantal verschillende leefgebieden van damwild onder de loep genomen. Daaruit bleek dat de netto-aanwas in Zuid-Kennemerland (inclusief de niet-bejaagde populatie in de Amsterdamse Waterleidingduinen) op ruim 29% lag en op de Zeeuwse eilanden, respectievelijk Schouwen en Walcheren, op 27% en 14% (periode tot 2010). Met de netto-aanwas wordt bedoeld: geboorte minus sterfte als percentage van de aanvangspopulatie in een jaar. De netto-aanwas in de AWD bedroeg tot 2010 ruim 24%. De verdubbelingstijd van een populatie bij een dergelijke netto-aanwas van 24% bedraagt iets meer dan 3 jaar ($1,24 \times 1,24 \times 1,24 = 1,9!$). Voorgaande illustreert hoe snel een damwild-populatie zonder noemenswaardige sterfte-component kan groeien. Naast de landelijke toename in aantallen dieren is ook het areaal waarbinnen het damhert in Nederland voorkomt toegenomen (zie ook figuur 2). Dit valt voor een groot deel te verklaren uit het feit dat bij oplopende dichtheden in bestaande leefgebieden het damwild van daaruit weer actief nieuwe gebieden gaat koloniseren (dispersie en migratie). De sociale structuur van het damhert in combinatie met zijn grote vermogen om zich aan uiteenlopende omstandigheden aan te passen en de hoge netto aanwas, maakt dat deze soort in staat is om zich – mits niet afgeremd - in de toekomst in grote delen van Nederland permanent te vestigen. Een toename in benuttingsgebied met 100 km²/jaar is aannemelijk op basis van de recente historische ontwikkeling (Vereniging het Edelhert, 2011).

In 2021 is het minimale aantal damherten in Nederland o.b.v. een inventarisatie van rapportages en Faunabeheerplannen in Nederland geschat op ruim 6400 damherten. De helft daarvan leeft in de provincies Noord- en Zuid-Holland (Van Adrichem, 2021).

Dama dama (Linnaeus 1758)

Damhert

Figuur 2: Toename verspreiding damwild in Nederland in de periode tot 1990 en de periode van 1990 tot en met 2021 (bron: NDFF / <https://www.verspreidingsatlas.nl/>).

Meer lezen over het damwild?

- *Voor een uitgebreidere beschrijving van de leefwijze, het landschapsgebruik, het observeren en aanspreken van damwild wordt verwezen naar Schoon, 2022.*
- *Voor een uitgebreidere beschrijving van de historie van het damwild in Nederland: Van den Hoorn, 2006.*
- *Voor een uitgebreide beschrijving van de historie, verspreiding en ecologie van het damwild in zijn algemeenheid/mondiaal: Chapman, 1975.*

3. Herkomst/historie van het damwild in de Hoeksche Waard

Over de herkomst van het damwild in de Hoeksche Waard is al een uitgebreide notitie in 2021 verschenen (Groot Bruinderink, 2021). Van deze notitie is hieronder de voor dit advies relevantie essentie weergegeven (paragraaf 3.1) en aangevuld (paragraaf 3.2).

3.1 Herkomst en historie (essentie uit rapportage Groot Bruinderink, 2021)

Groot Bruinderink (2021) stelt dat in alle gevallen van voorkomen van damwild in Nederland het dieren betreft die van origine afkomstig zijn uit omheinde ruimtes (rastersituaties). Het zijn dus allemaal van oorsprong 'gehouden' dieren. In Nederland betreffen alle bekende populaties die we kennen vanaf de jaren '80 dus dieren die afkomstig zijn uit park- c.q. rastersituaties. Inmiddels toont de nationale verspreidingskaart - zie voor de meest actuele weergave figuur 2 - het beeld van een metapopulatie.

De door Groot Bruinderink (2021) benaderde experts geven aan niet te geloven dat de populatie in de Hoeksche Waard is ontstaan door dispersie van damwild vanuit bestaande grote leefgebieden zoals de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD), de Manteling van Walcheren of de Veluwe. De aanwezigheid van damwild in de Hoeksche Waard is het gevolg van ontsnappingen of uitzettingen uit parkjes in de omgeving. Deze dieren zijn verwilderd, hebben zich in vrijheid voortgeplant en waarschijnlijk vermengd met soortgenoten die al langer in de omgeving leefden. Het is van belang dat deze kleine groep in de Hoeksche Waard niet compleet geïsoleerd is en blijft van andere populaties, maar dat uitwisseling van genetisch materiaal mogelijk wordt.

3.2 Beschouwing en synthese

De conclusie van Groot Bruinderink (2021) dat de aanwezigheid van damwild op willekeurig welke plek van voorkomen hert in Nederland terug te herleiden is naar (ontsnapping van) gehouden dieren wordt onderschreven. In de circa 20 jaar dat de damherten nu in de Hoeksche Waard voorkomen heeft mogelijk vermenging plaats gevonden tussen de damherten in de Hoeksche Waard en andere, verwilderde en/of ontsnapte damherten in de nabije omgeving. Dit is mede het gevolg van de aanwezigheid van damhertenkampjes, dus gehouden dieren, in die omgeving. Het is echter wel als zeer onwaarschijnlijk te achten dat vermenging heeft plaatsgevonden vanuit reeds bestaande kernleefgebieden, zoals de AWD. Overigens is het zeer wel mogelijk dat in de (nabije) toekomst damherten van elders uit kunnen gaan wisselen met de damherten in de HW, gezien de snelle uitbreidingssnelheid van het benuttingsgebied in Nederland door damherten met circa 100 km² per jaar (zie paragraaf 2.2). Wel moeten er dan nog veel barrières genomen worden, zoals snelwegen, brede waterwegen, stedelijk gebied, etcetera.

Er is maar één manier om met zekerheid vast te stellen wat de herkomst van de dieren in de Hoeksche Waard is en dat via de weg van uitvoeren van uitgebreid genetisch onderzoek naar de damherten in de Hoeksche Waard en in de omringende gebieden. Dat kan wel, zie bijvoorbeeld de studie naar genetica bij wilde zwijnen (Jansman et al., 2013) en een vergelijkbare studie naar genetica bij edelherten in Nederland en dichtbij de grens gelegen

Duitse leefgebieden (De Groot et al., 2016), maar dit soort genetisch onderzoek is wel duur en tijdsintensief¹.

¹ Om een voorbeeld te geven: in 2014 is door Alterra het onderzoek naar 'Herkomstbepaling en genetische vitaliteit van Edelherten en Wilde Zwijnen in Nederland' geoffreerd voor € 52.000,- excl BTW. Het ging hierbij om genetische analyse van 800 dieren: 300 edelherten en 500 wilde zwijnen.

4. Geobserveerde en verwachte populatie-ontwikkeling (bij niet-ingrijpen)

Dit hoofdstuk beschrijft de ecologische draagkracht van het huidige benuttingsgebied (figuur 1 in hoofdstuk 2) voor damwild op basis van de beschikbare telgegevens (paragraaf 4.1) en op basis van het voor damherten beschikbare voedselaanbod (paragraaf 4.2). Tot slot wordt ingegaan op wat vanuit genetisch oogpunt een minimale populatiegrootte zou moeten zijn om duurzaam te kunnen voortbestaan, de *minimum viable population* (MVP).

4.1 Ecologische draagkracht op basis van analyse van de beschikbare telgegevens

Op basis van analyse van de door de FBE beschikbaar gestelde telgegevens kan het volgende worden geconstateerd:

1 Op basis van de *per capita ratio* (PCR; d.i. het netto aantal jongen per dier in de populatie dat in een gegeven jaar is geboren), berekend uit de telgegevens zoals weergegeven in de onderstaande tabel, bedraagt de maximale groei als er geen beperkingen gelden 80% (24% – 137%). Dit noemen we de *intrinsieke groei*. Deze hoge waarde is uitzonderlijk en kan alleen worden verklaard doordat de geslachtsverhouding in het eerste waarnemingsjaar sterk werd bepaald doordat er maar 1 hert is waargenomen op 3 hinds. Gezien het aantal kalveren moet er echter ook (minimaal) een 4^e hinde zijn geweest zodat er toen in plaats van 8 dieren (minimaal) 9 dieren moeten zijn geweest.

2 De gevonden ondergrens voor de PCR lijkt meer in lijn te liggen met hetgeen elders gevonden wordt bij het damhert: 24%. (In de AWD bedroeg de intrinsieke groei langjarig 24% – 35%; in Zeeland gedurende de periode tot 2010: 14% - 27%), zie ook Vereniging het Edelhert (2011) voor meer groeicijfers in verschillende Nederlandse gebieden.

3 Voor de jaren 2021 en 2022² geldt dat er sprake is van een afname van het aantal waargenomen dieren. Deze afname kan *niet* worden verklaard door de aantallen valwild en afschot in de periode 2020 – 2021: in 2020 2 stuks afschot, in 2021 9 stuks afschot en 2 stuks valwild. Naar alle waarschijnlijkheid hebben we hier te maken met een waarnemingsbias³. Echter, het kan niet worden uitgesloten dat er ook dieren illegaal zijn verwijderd of anderszins uit de populatie zijn verdwenen.

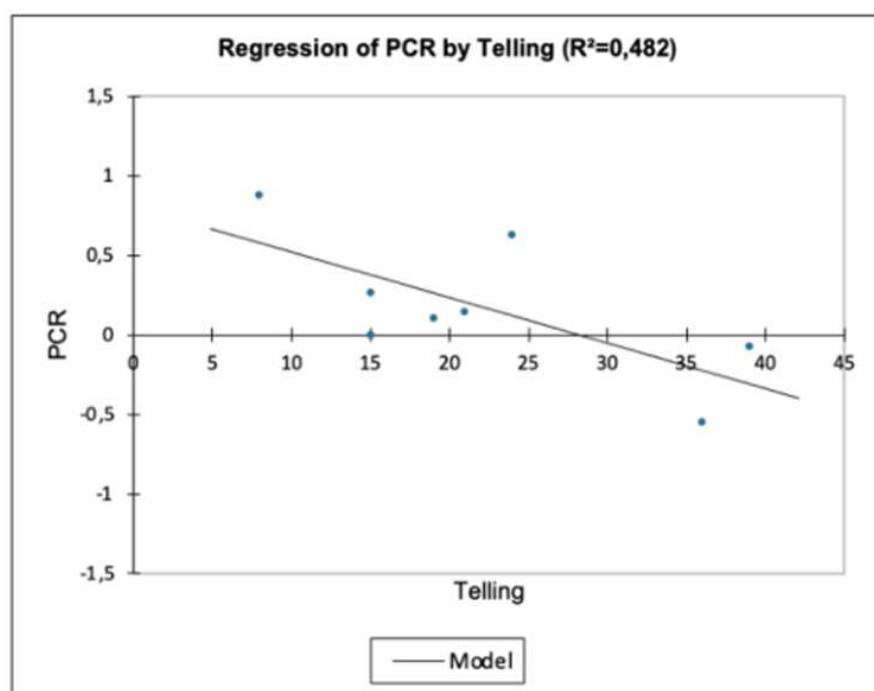
² Er zal nog een extra telling plaatsvinden eind 2022; in deze rapportage is daar geen rekening mee gehouden omdat de telling ten tijde van de rapportage nog niet was uitgevoerd.

³ De *waarnemingsbias* is een foutenmarge die wordt veroorzaakt door omstandigheden tijdens de waarnemingsperiode. Het aantal waargenomen dieren is bijvoorbeeld mede afhankelijk van de weersomstandigheden (bij harde wind en regen tel je vaak minder dieren dan bij rustig, zonnig weer), de kennis en kunde van de waarnemer, een al dan niet wisselende samenstelling of hoeveelheid waarnemers, etcetera.

Tabel 1: de getelde dieren in de Hoeksche Waard (data via de FBE; zie ook bijlage 1); de waargenomen spitsers zijn bij de herten gerekend.

Jaartal	Hert	Hinde	Kalf	Onbekend	Totaal	Aanwas	Per Capita Ratio
2014	1	3	4	0	8	7	0,875
2015	4	5	5	1	15	0	0
2016	3	7	5	0	15	4	0,267
2017	6	7	6	0	19	2	0,105
2018	3	13	5	0	21	3	0,143
2019	6	16	2	0	24	15	0,625
2020	19	10	10	0	39	-3	-0,077
2021	8	11	7	10	36	-20	-0,556
2022	0	8	0	8	16	nbn	nbn

4 Alhoewel de relatie tussen populatiegrootte en de PCR een lineair verband toont (en wiskundig gezien ook moet vertonen), is de huidige set telgegevens van dien aard⁴ dat de te berekenen ecologische draagkracht nog ongewis is; de berekende spreiding loopt op basis van de telgegevens en PCR nu nog uiteen van 5 tot 271 dieren voor het huidige benuttingsgebied.

Figuur 3: relatie PCR en populatiegrootte; daar waar de lijn de Y-as snijdt wordt de intrinsieke groei gevonden, en daar waar de lijn de X-as snijdt wordt de ecologische draagkracht gevonden.

⁴ De gegevensset is eigenlijk nog vrij beperkt en de spreiding in de beschikbare cijfers is bovendien nog erg groot gebleken.

4.2 Hoeveel damherten kunnen er in de Hoeksche Waard hun voedsel vinden en dus voorkomen?

De hoeveelheid damwild dat in de Hoeksche Waard voor kan komen zonder menselijk ingrijpen is, naast de in het vorige hoofdstuk aangehaalde relatie PCR en populatiegrootte), ook te benaderen aan de hand van het beschikbare voedsel (de zogenoemde *netto primaire productie*) en de voedselbehoefte van het damwild. Beide worden uitgedrukt in kilogrammen droge stof (DS). Een stuk damwild heeft een voedselbehoefte van circa 400 kg DS/Jaar (Tuckwell, 2003).

Uitgaande van een netto primaire productie van 10.000 kg DS/hectare/jaar (Agrimatie.nl) is eenvoudig te berekenen hoeveel dieren er op basis van beschikbaar voedsel voor zouden kunnen komen. Hierbij is uitgegaan van grasland als grondgebruikstype en is dus geen rekening gehouden met de akkerbouwpercelen die de Hoeksche Waard ook kent, omdat zo een minimaal te verwachten populatiegrootte kan worden bepaald. Als de akkerbouw ook mee wordt genomen, zal de hoeveelheid dieren vanwege de hogere primaire productie van akkerbouwgewassen ook toenemen.

Als we naast het graslandgebruik uitgaan van een zeer conservatieve inschatting dat 25% van die netto primaire productie ook daadwerkelijk bereikbaar/benutbaar is voor het damwild, dan levert dit een dichtheid op van ruim 6 stuks damwild per hectare in de Hoeksche Waard. Bij het huidige benuttingsgebied van 1.125 hectare (hoofdstuk 2) betekent dit dat er op grond van het beschikbare voedsel en de voedselbehoefte van het damhert minimaal 6.750 damherten voor kunnen komen.

Dat het damwild deze dichtheden ook daadwerkelijk kunnen bereiken blijkt uit de dichtheden die zijn bereikt in de Amsterdamse Waterleidingduinen (minimaal 3.000 stuks damwild geteld op 3.600 hectare laagproductieve duingrond). Deze aantallen waren al eerder voorspeld aan de hand van de netto primaire productie van het duin (4.000 kg DS/jaar); geschatte benuttingsgraad (10%), en de voedselbehoefte van het damhert (400 kg DS/jaar) (Van Breukelen et al., 2000).

4.3 Over de minimaal levensvatbare populatiegrootte

Alle dynamiek in de omvang van een populatie van een soort is afhankelijk van voorspelbare (deterministische) kansen en van onvoorspelbare (toevallige, stochastische) kansen. Het beschikbaar komen van voedsel als gevolg van de wisseling van jaargetijden is een voorbeeld van een deterministisch fenomeen, en het uitbreken van een plotselinge catastrofe (b.v. een ziekte) is een voorbeeld van een stochastisch fenomeen.

Veel van de factoren die het voortbestaan van een soort beïnvloeden zijn stochastisch van aard, waarvan de volgende vier verschijnselen de belangrijkste zijn:

1. Demografische onzekerheid (veroorzaakt door willekeurige gebeurtenissen in overleving en reproductie bij individuen),
2. Omgevings- of milieu-onzekerheid (veroorzaakt door bijvoorbeeld onvoorspelbare veranderingen in weer, voedselbeschikbaarheid, parasieten etc. etc.),
3. Natuurlijke catastrofes (zoals overstromingen, branden, droogtes, stormen etc. etc.),
4. Genetische onzekerheid (door willekeurige veranderingen in de genetica door inteelt of genetische erosie doordat met een hele kleine groep dieren wordt gestart; dit wordt *het founder-effect* genoemd).

Met het kleiner worden van een (start)populatie, neemt de invloed van dit viertal onzekerheden toe en kunnen ze elkaar zelfs versterken.

Shaffer (1997) komt op basis van onderzoek naar demografische- en omgevingsonzekerheid, en catastrofes tot de volgende conclusies:

- 1 Vanwege de relatie tussen **demografische onzekerheid** en het voortbestaan van de populatie in tijd (*persistentie*) kan de conclusie getrokken worden dat demografische onzekerheden alleen bij kleine populaties (i.c. een populatie van tientallen tot honderden dieren groot) een rol spelen.
- 2 Vanwege de relatie tussen **omgevingsonzekerheid** en persistentie is er nauwelijks tot geen populatiegrootte die een lange termijn overleving van een soort garandeert. Invloed door deze vorm van onzekerheid op de lange termijn overleving is sterk afhankelijk van de groeisnelheid (en de variatie daarbinnen) van de betreffende soort.
- 3 Als demografische- en omgevingsonzekerheid gezamenlijk worden beschouwd, dan heeft dat tot gevolg dat indien met hele grote zekerheid een soort moet worden behouden, de populatie uit honderden tot wellicht miljoenen dieren groot moet zijn, of moet bestaan uit verschillende onderling verbonden populaties (de reeds eerder in dit advies vermelde *metapopulaties*).
- 4 Voor **catastrofes** is de relatie zelfs niet lineair maar afhankelijk van de natuurlijke logaritme van de populatiegrootte en bovendien sterk afhankelijk van de ernst van de catastrofe. Dit betekent dat de invloed van een catastrofe afneemt (en dus de persistentie toeneemt) naarmate de populatie (veel) groter is.

5 Er is (nog) geen duidelijke relatie met de **genetica**, maar wel is al duidelijk dat een toename van heterozygotie (simpel gesteld: de hoeveelheid genetische variatie op populatieniveau of zelfs op individueel niveau) de persistentie doet toenemen. Algemeen onderkend wordt daarom dat behoud van genetische variabiliteit cruciaal is voor het behoud van populaties.

Shaffer (1997) komt op basis van verschillende (met name genoemde) analyses tot de conclusie dat als het om genetische onzekerheid gaat, 50 tot 500 genetisch verschillende individuen volstaan voor de korte termijn persistentie.

Later onderzoek door O'Grady (2006) heeft echter aangetoond dat de genetische stochasticiteit een grotere rol speelt bij de lange termijn levensvatbaarheid van wilde dierpopulaties dan door Shaffer is aangenomen.

De lange termijn levensvatbaarheid

De minimaal levensvatbare populatie (Minimum Viable Population, MVP) is gedefinieerd⁵ als die populatiegrootte in een periode van 100 jaar, minimaal 95% kans heeft om te blijven bestaan. Oftewel: de extinctiekans mag over een tijdsbestek van 100 jaar niet groter zijn dan 5%.

Welke factoren zijn nu van belang voor de beoordeling van de minimaal benodigde populatiegrootte voor de Hoeksche Waard?

Gezien de huidige grootte van de populatie spelen de demografische en genetische onzekerheid momenteel de grootste rol bij het gegarandeerd voortbestaan van de populatie damherten. Dat betekent automatisch ook dat de te bepalen ondergrens voor de populatie damherten in de Hoeksche Waard nu wordt bepaald door de demografische en genetische onzekerheid en dat we voor de minimaal benodigde populatie dus moeten denken in termen van honderden dieren als het gaat om de lange termijn levensvatbaarheid.

Catastrofes en omgevingsonzekerheid zijn, vanwege de stabiele omgeving die Nederland is, niet aan de orde en hoeven niet te worden meegewogen bij de bepaling van de minimale grootte voor op lange termijn levensvatbare populatie.

Vooralsnog is het ontbreken van andere damhertpopulaties in de omgeving van de Hoekse Waard de reden dat deze populatie niet kan worden beschouwd als onderdeel van een meta-populatie.

Omdat we de genetica niet kennen van de damherten in de Hoeksche waard, maar wel weten dat de bronpopulatie zeer klein is geweest, moeten we voor een minimale populatiegrootte uitgaan van enkele honderden tot duizenden dieren om ook op lange termijn gegarandeerd levensvatbaar te zijn.

⁵ Encyclopedia of Ecology, second edition; 2018; Elsevier

5. Mogelijkheden voor getalsmatig ingrijpen in de populatie

5.1 Inleiding

Over actief populatiebeheer, dus populatiebeheer door menselijk ingrijpen, is al (eindeloos) veel gepubliceerd. Met name rond de momenten waarop actief en indringend in Nederlandse populaties hoefdieren ingegrepen moest gaan worden, nadat de situatie in een gebied onhoudbaar was geworden, zijn veel publicaties verschenen over de wijze waarop dat actieve ingrijpen door de mens zou moeten plaatsvinden. Het gaat dan altijd in de basis om 3 vormen van actief ingrijpen:

- (1) afschot;
- (2) alternatief 1: wegvangen (en elders terugplaatsen);
- (3) alternatief 2: onvruchtbaarheid introduceren.

Vaak worden de 2^e en 3^e methode geopperd, maar het is inmiddels genoegzaam bekend dat deze methoden al zo vaak onderzocht zijn/beoordeeld zijn⁶ en in de praktijk niet of slecht blijken te werken, te arbeidsintensief zijn (en dus ook duur). Onder andere toen ingegrepen moest gaan worden in de Amsterdamse Waterleidingduinen (damherten) en in de Oostvaardersplassen (edelherten) zijn de alternatieve methodes opnieuw tegen het licht gehouden. Ook de Raad voor Dieraangelegenheden heeft zich hierover gebogen. De belangrijkste bevindingen uit deze studies zijn hieronder weergegeven.

5.2 Wegvangen (en verplaatsen)

Er zijn twee aanvaardbare methoden om herten in het wild te vangen (Boonk, 2015). Een daarvan is met behulp van een kraal, de tweede door middel van verdooving op afstand. Het volledig verdoven van een hert is de meest diervriendelijke methode, maar het is ook een zeer tijdrovende bezigheid en daardoor in principe alleen bruikbaar voor het vangen van enkele individuen. Om dit te kunnen doen moet het dier namelijk binnen schootsafstand van het verdoovingsgeweer benaderd worden (circa 25 meter) om op een veilige en juiste manier het dier te kunnen verdoven. Vanwege het feit dat deze korte benaderingsafstand altijd gepaard gaat met het opmerken van de schutter door de dieren en de relatie met het schot wordt gelegd, kan alleen in het begin de dieren voldoende genaderd worden om te kunnen verdoven. Al gauw zal de vluchtrespons onder de damherten zo groot worden dat individuele dieren niet langer voldoende door de schutter met het verdoovingsgeweer benaderd kunnen worden.

Het vangen van grote aantallen herten, zoals gewenst bij populatiereductie, is daarom alleen mogelijk met gebruik van een kraal. Dit is voor de dieren een aangelegenheid die meer stress veroorzaakt vanwege de aaneenschakeling van gebeurtenissen die zij onder volledig bewustzijn ondergaan. Deskundigen geven op basis van expert-judgement en ervaring aan dat herten in paniek raken als de kraal achter hen sluit en beoordelen het vangen met behulp van een kraal dan ook als 'niet aanvaardbaar'. Wat na eventuele insluiting in een kraal volgt is wederom een opeenstapeling van stress-gebeurtenissen: het vervoer en de (her)introductie elders. In de richtlijnen van de IUCN wordt bovendien aangeraden om geïntroduceerde herten gedurende een periode te monitoren. Hiervoor moeten zij een zender krijgen, en dat valt weer

⁶ Faunabeheerplan Damherten Noord- en Zuid-Holland (2020) & Externe begeleidingscommissie Oostvaardersplassen (2018).

onder de wet voor dierproeven. Boonk (2015) concludeert op basis van haar studie en de vele deskundigen die ze gesproken heeft dat verplaatsen van individuen mogelijk is, maar de bruikbaarheid van de methode voor populatiereductie wordt sterk betwijfeld: “het verplaatsen van grote groepen herten met als doel populatiereductie is met het gebruik van het verdovingsgeweer niet mogelijk en de inzet van een kraal is zeer stresserend voor de dieren. Uiteindelijk bestaat ook de alternatieve mogelijkheid om herten te vangen met behulp van een kraal en vervolgens alsnog te doden.”

In het licht van het eventueel binnen Nederland verplaatsen van gevangen damwild moet bovendien ernstig rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat het houden van damwild per 2024 niet meer is toegestaan⁷.

5.3 Onvruchtbaarheid introduceren

Het toepassen van anticonceptie als methode om een populatiegroei te beperken dan wel te laten afnemen is uitgebreid onderzocht voor de Oostvaardersplassen (Stout et al., 2020). In deze studie van de Universiteit Utrecht is de geschiktheid van beproefde anticonceptiva beoordeeld als mogelijke aanvullende maatregel voor het beheer van de populaties grote grazers (in dit geval de edelherten, Konikpaarden en Heckrunderen in de Oostvaardersplassen). Gekeken is naar de effectiviteit, praktische uitvoerbaarheid, effecten op gezondheid en gedrag, kosten, ethische en juridische overwegingen en gevolgen voor het ecosysteem bij eventuele toepassing.

In de loop der jaren is consensus ontstaan over de eigenschappen van een ideaal anticonceptief voor vrijlopende dieren; belangrijke aspecten hierbij zijn veiligheid voor zowel de behandelde dieren als de andere dieren in de kudde en andere soorten in het ecosysteem. Bij voorkeur moet het anticonceptief zeer effectief aanslaan na een enkele behandeling, van afstand toegediend kunnen worden, reversibel zijn maar wel een lange werkzaamheid hebben (minstens één jaar). Tot op heden lijkt immuun-anticonceptie (d.w.z. een vaccin dat onvruchtbaarheid veroorzaakt) het dichtste bij het doel te komen. Echter, tussen de 40 en 75% van de geslachtsrijpe vrouwelijke dieren moet onvruchtbaar gemaakt worden om populatiegroei te voorkomen. Ook is het duidelijk dat de effecten, uitkomsten en gevolgen van anticonceptie nauwkeurig gemonitord moeten worden om zeker te weten dat er geen ongewenste en onverwachte effecten optreden en om het beleid (b.v. percentage behandelde dieren) tijdig aan te kunnen passen. Daarnaast is er ook onduidelijkheid over de effecten van anticonceptie op sociaal gedrag en structuur op de lange termijn. Het is wél duidelijk dat de populatieopbouw zal veranderen als gevolg van anticonceptie (de gemiddelde leeftijd zal stijgen). De methode is kostbaar omdat het zeer veel inzet van professionals kost om de dieren te benaderen en te behandelen. Stout et al. (2020) constateerden in hun wereldwijde studie dat er verschillende methodes gebruikt worden voor het toedienen van de anticonceptie, maar deze zijn niet automatisch toe te passen in de Oostvaardersplassen (of elders in Nederland). Zo worden er middelen gebruikt die in Nederland nog niet toegestaan zijn. De anti-conceptie-methode lijkt nog het meest bruikbaar bij de runderen en paarden in de OVP, maar met name voor de edelherten is het volgens de onderzoekers niet te doen. Bij koeien en paarden is het makkelijker omdat die in een vangkraal ingespoten kunnen worden. Edelherten moeten beschoten worden met pijltjes ('darts'). Hiervoor geldt immers hetzelfde als is beschreven bij het verdoven met darts. Vanwege de snel gelegde relatie tussen de aanwezigheid van de mens

⁷ Zie kamerstuk AH 669/2022Z17797 inzake het antwoord van minister Adema van LNV op vragen van Van der Plas over de voorgenomen veranderingen in de huis- en hobbydierenlijst.

en het (pijnlijke) injecteren met een dart, zal het dam- of edelhert zich niet meer voldoende laten benaderen om met darts te kunnen worden behandeld.

Voor de OVP is daarom in 2020 geconcludeerd dat anticonceptie toepassen op de grote grazers in de Oostvaardersplassen wel kan, maar wel erg duur is en dat de effecten ervan zeer onduidelijk zijn. Daarvoor is meer onderzoek nodig, dat ook weer extra (hoge) kosten met zich meebrengt. En als de anticonceptie al werkt, dan duurt het nog zeker drie jaar voor de groei van de populatie(s) tot stand wordt gebracht. Gedeputeerde Staten van Flevoland hebben daarom aan Provinciale Staten geadviseerd om niet te beginnen aan anticonceptie.

5.3 Conclusie

Gezien de huidige snelle uitbreiding van het damhert over Nederland en de toekomstige wetgeving is wegvangen en verplaatsen binnen Nederland geen optie. Grensoverschrijdend verplaatsen geeft extra stress door langere reistijden en dus langere verdovingsperiode en is lastiger vanwege toename van de juridische complexiteit. Overigens is het maar zeer de vraag wat er met de eventueel naar het buitenland verplaatste damherten gaat gebeuren; vrijwel overal betreft het beheerde populaties, dus de kans is groot dat de dieren alsnog (in het buitenland) afgeschoten worden.

Anticonceptie lijkt op basis van de studie van Stout et al. (2020) voor hertachtigen een brug te ver. Te gebruiken anti-conceptiemiddelen zijn nog niet toegelaten en hertachtigen op deze manier, op grote schaal en bovendien ook herhalend (!) behandelen is erg kostbaar. Bovendien zijn de effecten op welzijn van individuen en de populatie als geheel op de langere termijn onbekend. Mocht dit desondanks toch worden overwogen dan is er sprake van een dierexperiment waarvoor de Wet op de dierproeven van toepassing is.

Afschot is daarmee (nog steeds) de enig aangewezen methode om snel een gewenste populatiereductie te bewerkstelligen. Tevens kan hiermee, naast fixatie van de aantallen op het gewenste niveau (nog even los van hoe 'gewenst' precies gedefinieerd wordt) ook de gewenste ruimtelijke fixatie gerealiseerd worden (Spek & Worm, 2013). In het volgende hoofdstuk (6) wordt hier nader op ingegaan.

6. Beheerscenario's en consequenties

6.1 De verschillende beheerscenario's

De volgende drie beheerscenario's zijn geformuleerd:

1. Niet-ingrijpen en vanzelf op het niveau van de ecologische draagkracht laten komen van de populatie in de Hoeksche Waard.
2. Actief beheren van de populatie op een voorjaarsomvang van 40 dieren voor de Hoeksche Waard (i.c. consolideren van de huidige toestand waarvoor ook publieke consensus lijkt).
3. Uitfaseren van het damhert uit de Hoeksche Waard door middel van actief beheer (afschot van alle dieren).

Scenario 1: niet ingrijpen

Bij een beheer dat erop gericht is de damherten door te laten groeien naar ecologische draagkracht zal de populatie pas met groeien stoppen als voedsel limiterend wordt. In hoofdstuk 4 is aangegeven dat de op basis van de voedselbehoefte van het damhert en het in het huidige benuttingsgebied beschikbare voedsel voorspelde eindsituatie zal bestaan uit meerdere duizenden dieren. Daarnaast zal bij hoge(re) dichtheden emigratie uit de populatie plaatsvinden waardoor omliggende gebieden zullen worden gekoloniseerd door damherten uit de Hoeksche Waard. De negatieve effecten die dergelijke aantallen met zich meebrengen op landbouw, verkeersveiligheid en biodiversiteit zijn inmiddels genoegzaam bekend en ook ongewenst. Bij hogere dichtheden zal immers ook dispersie naar de naaste omgeving plaatsvinden.

Scenario 2: actief beheren, doelstand 40 dieren (consolideren huidige stand)

Bij een doelstand van 40 dieren (dit aantal is gekozen omdat dit werd genoemd in de informatiebijeenkomst) zal jaarlijks een hoeveelheid dieren dat gelijk is aan de netto aanwas uit de populatie moeten worden verwijderd. Dit te verwijderen quotum kan worden berekend aan de hand van het aantal in de populatie aanwezige reproductieve vrouwelijke dieren dat wordt vastgesteld aan de hand van de voorjaarstelling (maart/april; dus voor het reproductieseizoen!). De aanwas bedraagt gemiddeld 70% van het aantal vrouwelijke dieren in de populatie zodat bij een populatie van 40 dieren, gelijkelijk verdeeld over de geslachten, rekening moet worden gehouden met een afschot van $20 * 70\% = 14$ dieren op jaarbasis.

Een verlaging en consolidatie van de populatie tot/op 40 dieren leidt echter tot een populatie die op langere termijn niet levensvatbaar is. Dit uit zich in de vorm van een verminderde *fitness*⁸. Dit kan ondervangen worden als er binnen dit scenario voor wordt gekozen door eenmaal per generatie 1 of 2 onverwante mannelijke dieren in de populatie te brengen of duurzame verbindingen met populaties tot stand te brengen (meta-populatie). Dat laatste vraagt om dermate investeringen en aanpassingen in de ruimtelijke ordening, dat deze optie niet echt realistisch is.

⁸ De populatie-ecologische term *fitness* is een maat voor de mate van overleving en reproductie, met een duidelijke nadruk op reproductie.

Scenario 3: volledig uit-faseren van de populatie (nulstand)

Door middel van actief beheer (lees: afschot) kan de populatie op drie manieren tot nul worden gereduceerd:

- alle dieren in één keer verwijderen (snelste manier),
- het binnen een vooraf overeengekomen termijn verwijderen van alleen de vrouwelijke dieren, waardoor de populatie zal verdwijnen omdat er op termijn geen aanwas meer mogelijk is (minder snelle methode), of
- jaarlijks meer schieten dan de bruto-aanwas, en geen rekening houden met de geslachtsverhouding (minst snelle methode omdat het reproductieve deel van de populatie langer binnen de populatie blijft).

Voor het afschot geldt dat dit zal moeten gebeuren via het zogenoemde ‘verstoringsarm bejagen’. Deze vorm van beheer is erop gericht om te allen tijde de relatie tussen de aanwezigheid van een mens en de dood van een soortgenoot bij de te beheren diersoort maximaal vermeden wordt. Een voorbeeld in het huidige tijdsgewricht van een op een juiste wijze verstoringsarm bejagen is het beheer van de damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen; de vluchtafstand van het damhert tussen mens en dier bij een wederzijdse ontmoeting is minder dan 50 meter, zelfs na een periode van vijf jaren met intensief afschot.

6.2 Modelsimulatie van de populatie

Scenario 1 (niet ingrijpen, populatie groeit door tot de ecologische draagkracht van 271 dieren) en 2 (de populatie wordt consolideerd op 40 dieren) zijn elk voor de Hoeksche Waard op een tweetal manieren in VORTEX gemodelleerd: eenmaal zonder rekening te houden met inteelt, en eenmaal wél rekening houdend met inteelt. Dit laatste gebaseerd op onderzoek van O’Grady naar de effecten van inteelt op wilde dierpopulaties. VORTEX is een stochastisch populatiemodel dat door de IUCN is ontwikkeld ten behoeve van het beheer van bedreigde diersoorten. Het is daarnaast ook prima te gebruiken voor niet-bedreigde diersoorten. De in VORTEX gebruikte parameterwaarden staan vermeld in Bijlage 2.

Om inteelt te simuleren zijn de scenario’s ook doorgerekend aan de hand van een gemiddelde inteelt zoals die door O’Grady is gevonden bij een 30-tal populaties wilde dieren.

De gesimuleerde populatie is gestart met een tiental dieren in een gelijke geslachtsverhouding. De ecologische draagkracht is voor de simulatie bepaald op de eerder berekende 271 dieren (op basis van de PCR-benadering). De daadwerkelijke populatiegrootte bij ongebreidelde groei op basis van het beschikbare voedsel in de Hoeksche Waard is nog vele malen groter! (zie hoofdstuk 4.2).

De populatieontwikkeling is 1000 maal voor een periode van 100 jaar gesimuleerd.

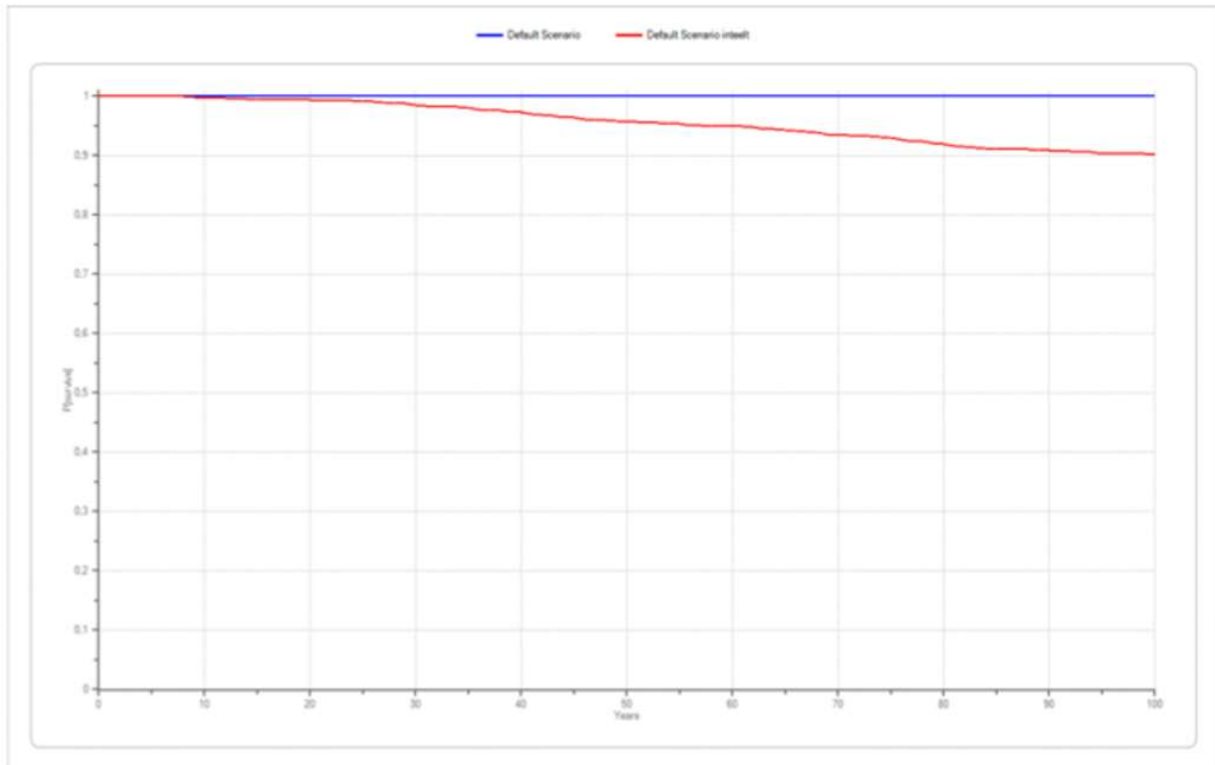
De kans op overleven ($P(\text{survive})$) is weergegeven in onderstaande grafieken; de kans op uitsterven (extinctie) is de omgekeerde en te berekenen als $1-P(\text{survive})$.

Scenario 1: Niet ingrijpen, ecologische draagkracht 271 dieren

Als we inteelt niet meenemen in het model dan groeide de populatie gedurende 999 maal uit tot circa 271 dieren (Zie bijlage 2 en hieronder). Eenmaal stierf de populatie binnen 9 jaar uit. Daarmee komt het extinctierisico voor dit scenario uit op 0,1%.

Als echter ook rekening wordt gehouden met inteelt, dan zien we een toename van het extinctierisico (de rode lijn gaat immers gestaag naar beneden; na 50 jaar is de kans op uitsterven groter dan 5%) en is het extinctierisico na 100 jaar 9%.

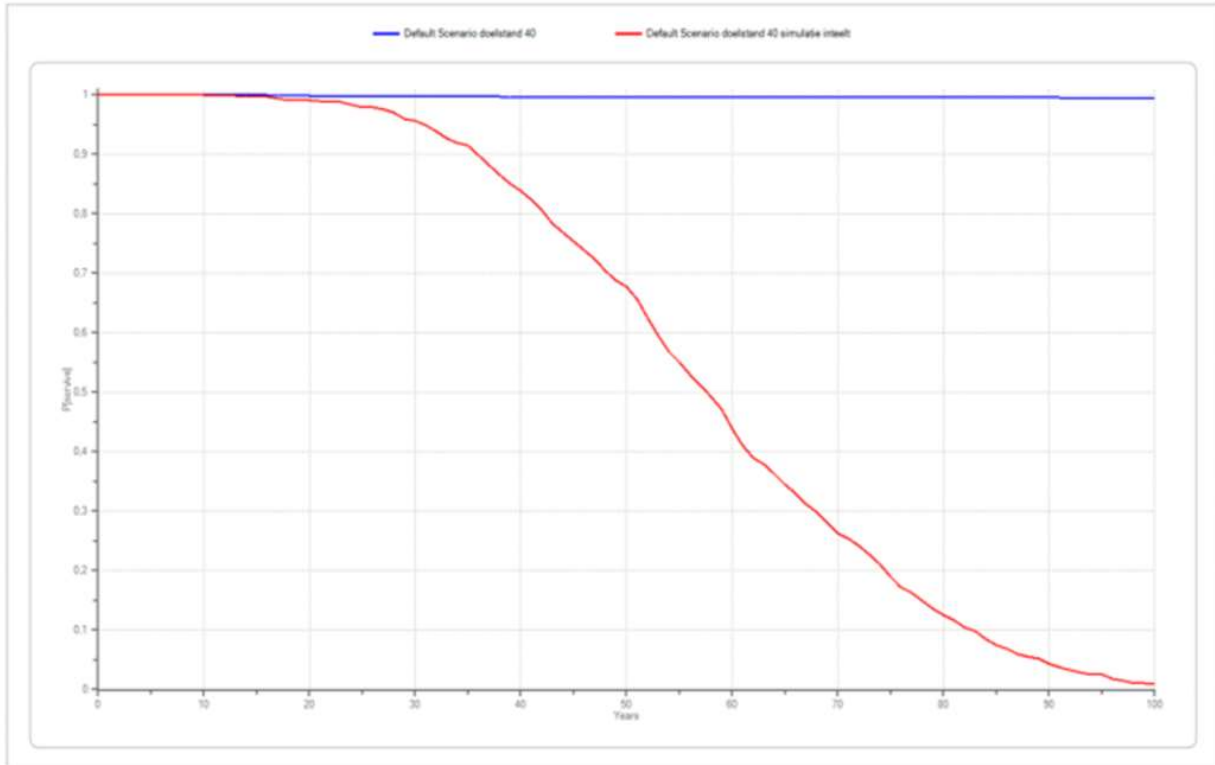
Dit levert in grafiekvorm het volgende beeld op voor dit scenario:

Figuur 3: Overleving (P(survival)) van de defaultscenario's, met en zonder inteelt gemodelleerd. Blauw: zonder inteelt, Rood: met inteelt. De X-as is een tijdsas (0-100 jaar; de duur van de simulatie) en op de Y-as staat de overlevingskans (P-survive) aangegeven (0-1, dus van 0 tot 100%).

Scenario 2: actief beheer, consolideren van de populatie op 40 dieren

Ook is met het Vortex programma berekend wat er gebeurt als de populatie door middel van afschot op 40 dieren wordt gehouden. Dit is gedaan door het afschot te berekenen als verschil tussen de doelstand (40) en de jaarlijks berekende populatiegrootte (N). Dit berekende afschot is in de modellering vervolgens gelijkmatig verdeeld over de geslachten (50/50).

Figuur 4: Overleving (P(survival)) van de scenario's met doelstand 40, met en zonder inteelt gemodelleerd. Blauw: zonder inteelt, Rood: met inteelt. Assen als bij figuur 3.

De berekende extinctiekans voor het doelscenario zonder inteelt is 1%. Als inteelt wordt mee gemodelleerd neemt de extinctiekans echter toe: na circa 57 jaar is de extinctiekans al 50% en na 100 jaar zelfs 99%.

6.3 Conclusies populatiegroei en lange termijn levensvatbaarheid

Conclusie populatiegrootte o.b.v. beschikbaar voedsel

Voor de VORTEX-modellering is uitgegaan van een draagkracht van 271 dieren. Dit is echter gebaseerd op de PCR-analyse van de kleine set telgegevens.

In potentie en zonder menselijk ingrijpen zal de populatie damherten op basis van beschikbaar voedsel echter door kunnen groeien naar minimaal 6.750 dieren binnen het landbouwareaal van de Hoeksche Waard. Gezien de ervaringen in de AWD is dit laatste geheel niet denkbeeldig.

Conclusies populatiegroei zonder verdere beheeringrepen

Op basis van het door het VORTEX berekende groeicijfer verdubbelt de populatie iedere 4 jaar ($r = 0,19$). Op basis van de met de PCR berekende intrinsieke groei verdubbelt de populatie iedere 3 jaar ($r = 0,24$).

Echter, in dit scenario zal het voorkomen van het damhert niet beperkt blijven tot het huidige benuttingsgebied, maar zal het zich met grote zekerheid ook naar de omgeving uitbreiden (kolonisatie nieuwe gebieden, vergroten benuttingsgebied).

Het extinctierisico voor dit scenario is als volgt:

- 1 Geen beheeringrepen, zonder inteelt: 0,1%
- 2 Geen beheeringrepen, met inteelt: 9%

Als we uitgaan van de aanwezigheid van inteelteffecten - de startpopulatie is immers klein - dan is de lange termijn levensvatbaarheid niet gegarandeerd (extinctierisico $> 5\%$). Mocht de populatie echter deel uit (gaan) maken van een metapopulatie waarin onverwante dieren meedoen in de reproductie, dan wordt het extinctieniveau veel lager dan hierboven berekend.

Conclusies populatiegroei met beheeringrepen tot 40 dieren

Het extinctierisico voor dit scenario is als volgt:

- 1 Beheren op doelstand 40 dieren, zonder inteelt: 1%
- 2 Beheren op doelstand 40 dieren, met inteelt: 99%

Als we uitgaan van de aanwezigheid van inteelteffecten (de "start"- of foundergroep is immers klein) dan is de lange termijn levensvatbaarheid niet gegarandeerd (extinctierisico $> 5\%$).

Conclusie lange termijn levensvatbaarheid

Gezien de grootte van de huidige populatie ligt deze, als de genetische stochasticiteit wordt meegenomen, momenteel ver onder die van een theoretisch minimaal levensvatbare populatie.

7. Monitoring/telling van de damhertenpopulatie

Over monitoring van (zoog)dieren is heel wat literatuur voorhanden. In de IPC-uitgave 'Fauna-inventarisatie' (Schoon, 2012) wordt bij het onderdeel 'populaties schatten' aangegeven dat je in principe 3 methoden kunt toepassen:

1. directe tellingen,
2. indirecte tellingen en
3. schattingen aan de hand van afschotgegevens.

Den Ouden et al. (2020) geven een overzicht van verschillende directe en indirecte methoden. De in Nederland meest gangbare methodes zijn gebaseerd op directe tellingen o.b.v. zichtwaarnemingen. Hierbij worden elk jaar einde winter/begin voorjaar drie opeenvolgende tellingen uitgevoerd (avond, ochtend, avond) gedurende circa 2 uur voor zonsopkomst dan wel zonsondergang. De uitkomst wordt gezien als een indicatie van de MNA, de 'Minimum Number Alive'. Deze tellingen zijn bewezen onnauwkeurig als het gaat om het aangeven van de exacte omvang van populaties, maar geven bij langjarige toepassing wel een trend in de populatie-ontwikkeling (de populatie wordt groter, kleiner, blijft gelijk).

Een relatief nieuwe methode voor vaststellen van zowel het terreingebruik als ook de populatie-omvang is het plaatsen van een (intensief) netwerk van cameravallen en de verwerking van het vele beeldmateriaal. Deze methode wordt toegepast en ontwikkeld op het Park Hoge Veluwe i.s.m. Wageningen Universiteit. Ook genetische technieken kunnen inzicht geven in de werkelijke aantallen. Deze methode wordt al toegepast bij de otter en de wolf in Nederland en is mogelijk ook toepasbaar voor hoefdieren in Nederland. Echter, deze methode is op dit moment zowel intensief als ook erg kostbaar.

De telgegevens van de damherten in de Hoeksche Waard zijn door de FBE Zuid-Holland aangeleverd (bijlage 1). Deze telgegevens zijn gebaseerd op de jaarlijkse reewildtellingen waarbij ook de waargenomen damherten – volgens hetzelfde protocol – zijn meegenomen. De reewildtelling is een trendtelling met als doel een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de minimaal aanwezige aantallen van de voorjaarsstand van het ree – en in dit geval dus ook van het damhert. De reewildtelling is sinds 2007 is een trendtelling. Door ieder jaar op dezelfde wijze te tellen wordt achterhaald of de aantallen toe- of afnemen of gelijkblijven. Het is dus niet de bedoeling (of mogelijk) te achterhalen hoeveel reeën (of damherten) er precies in het gebied zitten. De telgebieden hebben een dusdanige oppervlakte dat ze goed in één telronde (eenmalig) doorkruist kunnen worden (zo'n 2 tot 2,5 uur). De telgebieden moeten zo worden gekozen dat voor elk van die gebieden eenzelfde telinspanning wordt gevestigd. In beginsel ligt de indeling in telgebieden langjarig vast. De telling vindt in principe volledig plaats vanuit een langzaam rijdende auto, met uitzondering van die gebieden waar geen auto's kunnen komen of de omstandigheden van dien aard zijn dat niet vanuit de auto kan worden geteld; in dat geval kan bijvoorbeeld te voet, per fiets of vanaf aan-/hoogzit worden geteld (Jagersvereniging, 2022).

Aangezien de damherten dus ook al sinds 2014 volgens het bovenstaande 'reewildprotocol' geteld zijn, is het voor het verkrijgen van statistisch betrouwbare gegevens het meest verstandig om deze tellingen de komende jaren op dezelfde manier voort te zetten; dus een gecombineerde reewild- damwildtelling.

8. Advies

Het damhert wordt in Nederland beschouwd als een inheemse soort die ‘niet bedreigd’ wordt met een stabiele of zelfs toenemende trend. Het minimale aantal damherten in Nederland wordt geschat op ruim 6.400 damherten. De helft daarvan leeft in de provincies Noord- en Zuid-Holland. In de gemeente Hoeksche Waard leeft momenteel een populatie van ongeveer 40 stuks damwild. De aanwezigheid van damwild op willekeurig welke plek in Nederland is terug te herleiden naar (ontsnapping van) gehouden dieren. In de circa 20 jaar dat de damherten nu in de Hoeksche Waard voorkomen heeft mogelijk vermenging plaats gevonden tussen de damherten in de Hoeksche Waard en andere, verwilderde en/of ontsnapte damherten in de nabije omgeving. Het is echter wel zeer onwaarschijnlijk te achten dat vermenging heeft plaatsgevonden vanuit bestaande kernleefgebieden, zoals de Amsterdamse Waterleidingduinen. Er is maar één manier om met zekerheid vast te stellen wat de herkomst van de dieren in de Hoeksche Waard is en dat is door uitgebreid genetisch onderzoek naar de damherten in de Hoeksche Waard en in de omringende gebieden en rastersituaties. Dat kan wel⁹, maar het betreft duur en tijdsintensief onderzoek.

De door de FBE ter beschikking gestelde telgegevens (gebaseerd op het protocol voor trendtelling van reewild) zijn geanalyseerd. Een eenduidige ecologische draagkracht is op basis van deze gegevens nog niet te berekenen; de spreiding loopt nu nog uiteen van 5 tot 271 dieren voor het huidige benuttingsgebied. Als we in plaats van de telgegevens uitgaan van een het beschikbare voedselaanbod in het gebied van de HW voor het damhert, dan zou dit een dichtheid opleveren van circa 6 dieren per hectare in de Hoeksche Waard, hetgeen voor het huidige benuttingsgebied dan bijna 7.000 dieren zou betekenen.

Kijken we naar een genetisch (minimaal) gewenste populatie-omvang, dan zijn 50 tot 500 genetisch verschillende individuen nodig voor de overleving op korte termijn. Kijken we naar de lange termijn levensvatbaarheid (100 jaar) van wilde dierpopulaties dan gaat genetische stochasticiteit (‘toevalligheden’) een grotere rol spelen en moeten populaties groter zijn dan nodig is voor de korte termijn overleving.

Gezien de huidige grootte van de populatie in de HW spelen de demografische en genetische onzekerheid momenteel de grootste rol bij het gegarandeerd voortbestaan van de populatie damherten. Vooralsnog is het ontbreken van andere damhertpopulaties in de omgeving van de Hoekse Waard de reden dat deze populatie niet kan worden beschouwd als onderdeel van een meta-populatie. Dat betekent dan ook dat we voor de minimaal benodigde populatie dus moeten denken in termen van honderden dieren als het gaat om de lange termijn levensvatbaarheid¹⁰.

Ten aanzien van de mogelijkheden om (kunstmatig) in te grijpen in de populatie-ontwikkeling zijn er in de basis 3 mogelijkheden: (1) afschot, (2) wegvangen (en elders terugplaatsen), (3) onvruchtbaarheid introduceren. Gezien het huidige voorkomen en de snelle verspreiding van het damhert over Nederland in combinatie met mogelijk beperkend Rijksbeleid (Positieflijst 2024 in wording) is wegvangen en verplaatsen binnen Nederland eigenlijk geen optie. Grensoverschrijdend verplaatsen geeft nog meer stress door langere reistijden en dus langere vereiste verdovingsperiode en is nog lastiger vanwege toename juridische complexiteit. Toepassen van anticonceptie is nog een brug te ver. Te gebruiken anti-conceptiemiddelen zijn

⁹ Via spierweefsel of bloed. Via de uitwerpselen kan dit alleen als er sprake is van verse keutels.

¹⁰ Zie ook hoofdstuk 4 van dit rapport

immers nog niet toegelaten, praktisch niet uit te voeren en op grote schaal hertachtigen op deze manier behandelen is erg kostbaar. Bovendien zijn de effecten op welzijn van individuen en de populatie als geheel op de langere termijn onbekend. Afschot is daarmee (nog steeds) de beste methode om een gewenste populatiereductie te bewerkstelligen. Tevens kan hiermee, naast fixatie van de aantallen op het gewenste niveau (nog even los van hoe 'gewenst' precies gedefinieerd wordt) ook de gewenste ruimtelijke fixatie gerealiseerd worden.

Een drietal beheersscenario's is nader bekeken:

- 1 Het niet-ingrijpen en vanzelf op het niveau van de ecologische draagkracht laten komen van de populatie in de Hoeksche Waard.
- 2 Het actief beheren van de populatie op een voorjaarsomvang van circa 40 dieren voor de Hoeksche Waard (i.c. consolideren van de huidige toestand waarvoor ook publieke consensus lijkt).
- 3 Het door middel van actief beheer (afschot) uitfaseren van het damhert uit de Hoeksche Waard.

Als er niet wordt ingegrepen (scenario 1) verdubbelt de populatie iedere 3 tot 4 jaar. In dit scenario zal het damhert niet beperkt blijven tot het huidige benuttingsgebied maar zal het zich ook naar de omgeving uitbreiden (kolonisatie nieuwe gebieden, vergroten benuttingsgebied). Als we uitgaan van inteelteffecten – en dat is reëel want de “start”- of foundergroep is immers klein - dan is de lange termijn levensvatbaarheid binnen dit scenario niet gegarandeerd. Deze laatste conclusie geldt ook voor scenario 2 (voorjaarspopulatie van ca 40 dieren), maar dan zijn de extinctierisico's flink groter: van 1% tot 99% (met inteelt). Voor het 3^e scenario is het extinctierisico niet relevant (want het verdwijnen van alle damherten is daar het doel).

Kortom: de grootte van de huidige populatie ligt, indien de genetische stochasticiteit wordt meegenomen, ver onder die van een theoretisch minimaal levensvatbare populatie. Ook het eventueel door laten groeien richting de ecologische draagkracht biedt geen garanties, immers: de startpopulatie is zeer klein (geweest) en dus ook de genetische variatie. Mocht de populatie echter deel uit (gaan) maken van een metapopulatie waarin onverwante dieren meedoen in de reproductie of worden bij tijd en wijle nieuwe dieren actief ingebracht, dan is de uitsterfkans veel lager dan hierboven berekend en is beheersscenario 2 vanuit populatie-genetisch én maatschappelijk oogpunt te ondersteunen.

Bronvermelding

Agrimatie.nl; 2022; *informatie over de agrosector*. WUR, Wageningen.

Boonk, F., 2015. *Het vangen en verplaatsen van grofwild als alternatief voor afschot binnen Nederland. Een onderzoek naar de mogelijkheden voor het vangen, verplaatsen, en (her)introduceren van grofwild naar andere natuurgebieden binnen Nederland*. Wageningen Universiteit.

Chapman, D. & N. Chapman, 1975. *Fallow Deer*. Coch-Y-Bonddu Books, Machynlleth. (vernieuwd uitgegeven in 1997).

De Groot, G.A., G.J. Spek, J. Bovenschen, I. Laros, T. van Meel, J.F. de Jong en H.A.H. Jansman, 2016. *Herkomst en migratie van Nederlandse edelherten en wilde zwijnen. Een basiskaart van de genetische patronen in Nederland en omgeving*. Alterra Wageningen UR, Wageningen i.s.m. Natuurlijk! Fauna-advies B.V. en Wageningen Universiteit. Alterra-rapport 2724.

Den Ouden, J. , D. Lammertsma & H. Jansman, 2020. *Effecten van hoefdieren op Natura 2000-boshabitattypen op de Veluwe*. Rapport Wageningen Universiteit / WEnR-rapport 3013, Wageningen.

Externe begeleidingscommissie Oostvaardersplassen, 2018, Advies beheer Oostvaardersplassen; Kaders voor provinciaal beleid Provincie Flevoland

Faunabeheereenheid Noord-Holland, 2020, Faunabeheerplan damherten duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026

Groot Bruinderink, G.W.T.A., 2021. *Damherten in de Hoeksche Waard. Notitie i.h.k.v. Zitting Rechtbank Den Haag op 9 november 2021*. Faunapartner i.o.v. FBE Zuid-Holland.

Groot Bruinderink, G.W.T.A., C.F. Schoon, 2020, Evaluatie faunabeheerplan damhert Noord-Holland & Zuid-Holland, periode 2014-2019, Faunabeheereenheid Noord-Holland

Jagersvereniging, 2022. *Instructie voorjaarstelling*. Online: <https://www.jagersvereniging.nl/downloads/bestuurdersdocumenten/instructie-voorjaarstelling-telprotocol/>

Jansman, H., T. Hofmeester, G.A de Groot, I. Laros, J. Bovenschen, M. Speelman, J.van der Hout, J. Casaer, P. Breyne en H.P. Koelewijn, 2013. *Genetica van wilde zwijnen in Limburg en Noord-Brabant. Verspreiding, herkomst en verwantschap*. Alterra Wageningen UR i.s.m. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (INBO), Vlaanderen. Alterra-rapport 2404.

Hoorn, D.A.C van den, 2006. *Dama dama; het damhert in Nederland*. Vereniging tot behoud van het Veluws Hert, Apeldoorn.

O'Grady, Julian J. et al; 2006; *Realistic levels of inbreeding depression strongly affect extinction risk in wild populations*; in: Biological Conservation 133.

Omgevingsdienst Haaglanden, 2020. *Beschikking Wet natuurbescherming - Beheer en schadebestrijding (inzake damherten in de Hoeksche Waard)*. Den Haag.

Schoon, C.F., 2012. *Fauna-inventarisatie. Wetgeving en methoden*. IPC Groene Ruimte, Arnhem.

Schoon, C.F., 2022. *Het Damhert; observeren en herkennen*. SAAM Uitgeverij, Hillegom.

Schoon, R. & B. Worm 2011. *Sociaal, aaibaar, maar soms lastig. Hoe willen we met damherten de toekomst in?* In: *Zoogdier 22* (4), tijdschrift van de Zoogdierverseniging.

Shaffer, M; 1997; *Minimum Viable Populations: Coping with uncertainty*; in: "Viable populations for conservation"; p. 69 – 86; Cambridge University Press

Spek, G.J. & P.B. Worm, 2013. *Plan van aanpak damherten Plantage Willem III en Remmerdense Heide*. In opdracht van Stichting Het Utrechts Landschap, De Bilt.

Stout, T.A.E., J.A.P. Heesterbeek, F.L.B. Meijboom, S.S. Arndt, A. Grone, A.A. Freriks & A.M. Mouissie, 2020. *Literatuuronderzoek anticonceptie (bij vrijlopende dieren)*. Universiteit Utrecht i.s.m. Element Advocaten & Sweco Nederland.

Tuckwell, Chris; 2003; *The deerfarming handbook*; Canberra

Van Adrichem, N., 2021. *Inventarisatie Damherten*. In: *Het Edelhart*, uitgave winter 2021 (jubileumnummer).

Van Breukelen, L., G.W.T.A. Groot Bruinderink, S.E. van Wieren, C.F. Schoon, M.J.M. Hootsmans, J.P. van der Hoek ; 2000; *Op de weg of uit de weg? Ontwikkeling van de populatie damherten in de AWD*; Alterra

Van der Grift, E., A. Schotman, H. Jansman & G.A. de Groot. 2018. *Uitplaatsing van grote grazers uit de Oostvaardersplassen*. WEnR-rapport 2903, Wageningen.

Vereniging het Edelhart, 2011. *Voorstel voor landelijk beleid ten aanzien van damherten*. Apeldoorn.

BIJLAGE 1 Telgegevens damherten Hoeksche Waard (FBE)

DATAVERZOEK DAMHERTEN HOEKSCHÉ WAARD

Op 03 oktober '22 ontving de Faunabeheereenheid Zuid-Holland onderstaand dataverzoek:

Voor de adviesvraag i.r.t. de verwilderde damherten zou ik graag van jullie de onderstaande gegevens ontvangen.

- De afschotgegevens gedurende de looptijd van de opdracht.
- De telgegevens vanaf 2021
- De valwildgegevens (aanrijdingen, vastlopen in hekken, ect) vanaf 2021

Het verzoek heeft betrekking op opdracht ODH-2020-00146189. Deze is afgegeven op 16 december 2020 en loopt tot 16 december 2025. Op 23 december 2021 heeft Rechtbank Den Haag het besluit (de opdracht) vernietigd.

Onderstaande gegevens worden geleverd t.b.v. de adviesvraag zoals omschreven in het dataverzoek. Voor andere/toekomstige opdrachten of projecten dient een nieuw dataverzoek te worden ingediend.

GEGEVENS

Afschotgegevens

Tabel 1: Afschotregistraties damherten in WBE De Hoeksche Waard in de periode 16-12-2020 t/m 23-12-2021.

Jaar	Hert	Hinde	Spitser	Kalf	Totaal
2020	1	-	-	1	2
2021	-	5	1	3	9

Telgegevens

In het aanvullend verweerschrift van de Omgevingsdienst Haaglanden van 27-10-2021 staan de telresultaten van 2014 t/m 2021 weergegeven. Voor dit dataverzoek heeft de Faunabeheereenheid de telresultaten van 2022, zoals ingevoerd in Dora, aan de tabel toegevoegd.

De telresultaten van 2022 zijn laag uitgevallen. De WBE geeft aan dat dit waarschijnlijk te maken heeft met verstoringen in het gebied van bijvoorbeeld houtkap en recreanten in de periode van de telling.

Tabel 2: Telresultaten voorjaarstellingen damherten in WBE De Hoeksche Waard sinds 2014.

Jaar	Hert	Hinde	Spitser	Kalf	Onbekend	Totaal
2014	1	3	0	4	0	8
2015	4	5	0	5	1	15
2016	3	7	0	5	0	15
2017	6	7	0	6	0	19
2018	2	13	1	5	0	21
2019	3	16	3	2	0	24
2020	9	10	10	10	0	39
2021	3	11	5	7	10	36
2022	0	8	0	0	8	16

Valwild

Tabel 3: Valwildregistraties damherten in WBE De Hoeksche Waard in de periode 01-01-2021 t/m 18-10-2022. Alle drie registraties betreffen volwassen mannelijke damherten. De gegevens van 2022 zijn nog niet vastgesteld.

Jaar	Levend aangetroffen	Wildaanrijding	Dood aangetroffen	Totaal
2021	1	1	0	2
2022	0	0	1	1

BIJLAGE 2 VORTEX parameters

VORTEX 10.0.7.9 -- simulation of population dynamics

Project: Hoeksche Waard

Project Notes: Modellsimulatie populatie damhert Hoeksche Waard

Scenario: Default Scenario

16-11-2022

1 populations simulated for 100 years for 1000 iterations

Sequence of events in each time cycle:

EV

Breed

Harvest

Mortality

Age

Disperse

Supplement

rCalc

Ktruncation

UpdateVars

Census

Extinction defined as no males or no females.

No inbreeding depression.

Populations: Population1

Reproductive System:

Polygyny, with new selection of mates each year

Females breed from age 2 to age 10

Males breed from age 4 to age 10

Maximum age of survival: 10

Sex ratio (percent males) at birth: 50

Independence between EV in reproduction and survival.

Population specific rates for Population1

Percent of adult females breeding each year: 100

with EV(SD): 10

Percent of adult males in the pool of breeders: 50

Brood size distribution:

100 percent size 1

Female annual mortality rates (as percents):

Age 0 to 1: 10 with EV(SD): 10
 Age 1 to 2: 10 with EV(SD): 3
 After age 2: 10 with EV(SD): 3

Male annual mortality rates (as percents):

Age 0 to 1: 10 with EV(SD): 10
 Age 1 to 2: 10 with EV(SD): 3
 Age 2 to 3: 10 with EV(SD): 3
 Age 3 to 4: 10 with EV(SD): 3
 After age 4: 10 with EV(SD): 3

Initial population size:

Age	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Total
Females	0	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	5
Males	0	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	5

Carrying capacity: 271
 with EV(SD): 0

Deterministic projections assume no stochastic fluctuations, no inbreeding depression, no limitation of mates, no harvest, and no supplementation.

Scenario: Default Scenario

Population 1: Population1

Deterministic population growth rate:

(Caution: Deterministic growth rate may not be meaningful if functions were used for some demographic rates.)

$$r = 0,1917$$

$$\lambda = 1,2113$$

$$R_0 = 2,4809$$

Generation time for:

females = 4,74

males = 6,23

Stable age distribution:

Age class	females	males
0	0,134	0,134
1	0,099	0,099
2	0,074	0,074
3	0,055	0,055
4	0,041	0,041
5	0,030	0,030
6	0,022	0,022
7	0,017	0,017

8	0,012	0,012
9	0,009	0,009
10	0,007	0,007

Ratio of adult males to adult females: 0,519

Initial population size, $N = 10$

Initial carrying capacity, $K = 271$

Zienswijzen ontwerpbeschikking damherten Hoeksche Waard

Nr.	Samenvatting Zienswijzen	Door	Reactie	Wijziging?
	<p>Nulstand en beheren</p> <p>Tegen het afschieten van alle damherten in de HW (nulstand).</p>	A, R	<p>Ingrijpen moet om schade aan gewassen en verkeersrisico's nu en in de toekomst te voorkomen. Het nastreven van de nulstand zorgt daarnaast uiteindelijk voor het minste dierenleed en is dus de meest diervriendelijke oplossing. Daarmee wordt immers voorkomen dat tot in lengte van jaren in de Hoeksche Waard damherten gedood worden.</p>	
	<p>Het beheren van de damherten is wel noodzakelijk (tot 100 dieren)</p>	A	<p>Ecologisch gezien is een populatie van 100 dieren nog altijd te beperkt om te kunnen spreken van een gezonde populatie die op een natuurlijke wijze in stand kan blijven. Van een levensvatbare populatie is pas sprake bij een populatiegrootte van enkele honderden tot duizenden dieren. Dit blijkt tevens uit het adviesrapport (p.13) die wij gebruikt hebben bij onze onderbouwing.</p>	
	<p>Het beheren van de damherten is mogelijk (tot 40/100 dieren)</p>	U, Y, S	<p>Technisch gezien is beheer van de populatie mogelijk, echter is ecologisch gezien een populatie van 40 dieren nog altijd te beperkt om te kunnen spreken van een gezonde populatie die op een natuurlijke wijze in stand kan blijven. Van een levensvatbare populatie is pas sprake bij een populatiegrootte van enkele honderden tot duizenden dieren. Dit blijkt tevens uit het adviesrapport (p.13) die wij gebruikt hebben bij onze onderbouwing.</p>	
	<p>De natuur zal zelf zorgen voor evenwicht in de populatie. Beheer is hooguit minimaal noodzakelijk</p>	A, R, Y	<p>Uit het adviesrapport blijkt dat de populatie zonder ingrijpen kan uitgroeien tot een populatie van bijna 7000 dieren aangezien er meer dan genoeg ruimte en voedsel beschikbaar is en er nagenoeg geen natuurlijke predatoren zijn. Hoewel er dan wellicht sprake is van een gezonde populatie en een evenwicht is dit onwenselijk vanwege verwachte schade en onveiligheid in het verkeer die dat zal veroorzaken.</p>	
	<p>Waarom behoort beheer niet tot de mogelijkheden?</p>	B	<p>Met beheer wordt een populatie in stand gehouden die hier niet van nature voorkomt. Daarnaast moet een gezonde populatie bestaan uit een minimaal enkele honderden tot duizenden dieren (p.13 adviesrapport). Dit is op deze locatie niet aanvaardbaar vanwege eerdergenoemde redenen.</p>	

				Daarnaast resulteert beheer in de noodzaak om tot in lengte van jaren in de Hoeksche Waard damherten te doden.	
			D	<p>Ingrijpen moet om schade aan gewassen en verkeersrisico's nu en in de toekomst te voorkomen. Het nastreven van de nulstand zorgt daarnaast uiteindelijk voor het minste dierenleed en is dus de meest diervriendelijke oplossing. Daarmee wordt immers voorkomen dat tot in lengte van jaren in de Hoeksche Waard damherten gedood worden.</p>	
			E	<p>Het illegaal doden van dieren is niet toegestaan, wij hebben hier dan ook geen toestemming voor gegeven. In hoeverre stroperij heeft plaatsgevonden is ons niet bekend, maar wij kunnen dit niet uitsluiten.</p> <p>Zie bovenstaande reacties voor het antwoord op de vraag waarom beheren geen optie is.</p>	
			J, K	<p>Indien de populatie zich al vanaf 2000 blijikbaar op en rond dezelfde locatie ophoudt, dan is er geen aanwijzing dat die populatie zich zal uitbreiden.</p>	<p>De nieuwe informatie is toegevoegd in het besluit. Tabel op pagina 11 is verduidelijkt en de recente tellingen zijn toegevoegd.</p>
			J, K	<p>Het verbod op uitzetten is niet nader gespecificeerd.</p>	
			M, R, U	<p>De petitie tegen afschot is veel x ondertekend (5500, 7500, 8292)</p>	<p>We waarderen de betrokkenheid vanuit de Hoeksche Waard en ver daarbuiten. Als er een reëel andere bevredigende oplossing voor deze kwestie was, dan hadden we daarvoor gekozen. Er is echter geen reële andere bevredigende oplossing dan deze. Zie ook bovenstaande reacties.</p>
			N, U	<p>Natuurlijk moet de populatie beheerd worden door afschot en moet af en toe nieuw bloed worden ingebracht voor een gezonde populatie van een stuk of 40 damherten.</p>	<p>In het besluit (vanaf pag. 15) wordt duidelijk onderbouwd waarom het per generatie c.q. vijf jaar 1 of 2 onverwante mannelijke dieren in de populatie te brengen niet wenselijk en realistisch is. Zie verder de reactie(s) hierboven.</p>

	Door een goed beheer wordt ook het illegaal afschieten (stropen) stop gezet.	N	Het illegaal doden van dieren is niet toegestaan, wij hebben hier dan ook geen toestemming voor gegeven. In hoeverre stroperij heeft plaatsgevonden is ons niet bekend, maar wij kunnen dit niet uitsluiten. Wij zien niet in waarom door beheer stroperij voorkomen zou kunnen worden. Zie verder de reactie(s) hierboven.
	Aangezien het beschermde dieren zijn is het streven naar een nulstand strijdig met de wet.	O	De Wet natuurbescherming en het stelsel van de Omgevingswet geven ons de plicht om het damhert in een gunstige staat van instandhouding te houden. In het besluit is onderbouwd dat aan deze voorwaarde wordt voldaan.
	Goed onderbouwd beheer waarbij rekening wordt gehouden met het draagvlak.	R, S	Wij hebben alle betrokken maatschappelijke belangen afgewogen en geconcludeerd dat er geen andere reële oplossing is dan deze. Zie verder de reacties in dit besluit.
	Jarenlang beheer kan zorgen voor confrontatie(s) en spanningen binnen de gemeenschap.	V	Het tegengaan van spanningen is niet het primaire doel van ons besluit, maar als dit kan bijdragen aan het voorkomen/vermindere van polarisatie is dat vanzelfsprekend een belangrijk effect.
	Geen draagvlak bij leden Stichting Hoeksche Waard Landschap.	Y	We waarderen de betrokkenheid vanuit de Hoeksche Waard en ver daarbuiten. Als er een reël andere bevredigende oplossing voor deze kwestie was, dan hadden we daarvoor gekozen. Er is echter geen reële andere bevredigende oplossing dan deze.
	Geen verwilderde dieren		
	Damherten zijn in de HW geen exoot. In het gebied zijn botten aangetroffen van ongeveer 100.000 jaar oud. In de omringende landen komen ze ook voor.	A, R, Y	Zoals algemeen bekend (in de Hoeksche Waard) is de huidige populatie ontstaan uit ontsnapte dieren. Deze conclusie is de enige juiste, gelet op de omstandigheid dat in de Hoeksche Waard al geruime tijd op verschillende locaties damherten binnen rasters worden gehouden en er van nature geen wilde populaties damherten in Hoeksche Waard en omstreken voorkomen. De ontsnapte dieren blijken zich sinds het jaar 2000 geheel zelfstandig en zonder bijgevoerd te zijn of op andere wijze verzorgd te worden in het gebied te kunnen handhaven en hebben zichzelf ook voortgeplant. Zij vallen derhalve al sinds ongeveer 20 jaar niet meer onder de beschikkingsmacht van een eigenaar. De damherten in de Hoeksche Waard zijn aangemerkt als 'verwilderd dier', die van oorsprong gehouden dieren zijn.

	De damherten zijn beschermd.	A, C, E, L, M, O, S	Damherten vallen onder artikel 3.10 van de Wet natuurbescherming, tegenwoordig Bijlage IX bij artikel 1.1.54, eerste lid, onder a van het Bal. Verwilderde dieren, van oorsprong gehouden dieren, vallen hier niet onder.
	Er is geen sprake van verwilderde dieren. De roedel leeft al 23 jaar in de HW.	B, L, M, N	Zie eerdere reactie.
	Nergens is aangetoond dat de damherten zijn ontsnapt.	J, K, S	Zie de onderbouwing in ons besluit. Daarnaast sluiten meerdere zienswijzen aan bij het 'ontstaan' van de huidige populatie omstreeks het jaar 2000.
	Het niet bekend zijn van meldingen van ontsnapte / verwilderde damherten wil niet zeggen dat er vóór 2000 geen damherten zijn geweest.	J, K	Zie eerdere reactie en de onderbouwing in ons besluit.
	De populatie leeft er al een jaar of 20, ontstaan uit ontsnapte dieren en kan op dit moment als een wilde populatie beschouwd worden.	N, X, S	Deze zienswijze onderschrijft ons standpunt dat de huidige populatie is ontstaan uit ontsnapte dieren en dat deze als verwilderd moeten worden gezien.
	Schade aan natuur en landbouwgewassen		
	De schade die de damherten zouden toebrengen aan de natuur is onterecht en overtrokken.	A, O, R, U, X, Y	Het besluit is niet gebaseerd op het belang bescherming van flora en fauna. Het besluit zal echter wel bijdragen aan de bescherming van flora en fauna. De schade die damherten kunnen veroorzaken blijkt bijvoorbeeld uit het Faunabeheerplan Damherten Duingebieden Noord- en Zuid-Holland 2020-2026. In hoofdstuk 5 worden de effecten op wilde flora en fauna en natuurlijke habitats en de ernstige schade aan gewassen nader toegelicht.
	De schade die de damherten zouden toebrengen aan landbouwgewassen is erg selectief gekozen.	A	Schade toegebracht door damherten kan door taxateurs goed worden onderscheiden van schade door andere diersoorten. Dit komt onder andere door hun grootte en foeragegedrag. Alle bekende schadegevallen zijn, onder andere in samenwerking met BUIJ2, onafhankelijk getaxeerd. Zie tevens onderstaand punt.
	Ook zoveel andere dieren brengen schade toe aan de landbouw, zoals ganzen, konijnen, hazen en reeën.	A, B, E, J, K, L, M, Q, R, Y	Zie de onderbouwing bij bovenstaand punt. Schade door damherten is goed te onderscheiden van schade door andere diersoorten. In het geval van andere schadeveroorzakende diersoorten worden ook maatregelen getroffen om schade te voorkomen dan wel te beperken. Hiervoor zijn diverse besluiten

			<p>genomen om waar nodig te kunnen ingrijpen, onder andere betreffende de, in de zienswijze, aangegeven soorten.</p> <p>Het kader van ons besluit is breder dan alleen het belang van lokale landbouwschade. Wij hebben een brede maatschappelijke afweging gemaakt waarbij wij ook het belang van de verkeersveiligheid hebben betrokken. Het is ons bekend dat verschillende personen/groepen een andere mening is toegedaan. Wij hebben in deze onze eigen afweging gemaakt. (Zie ook vorige reactie).</p>	
	Zelfs een gerenommeerde akkerbouwer is tegen het volledig afschieten van alle damherten.	C	<p>Schade veroorzaakt door damherten kan niet worden vergoed. Dit heeft meerdere redenen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Alleen inheems beschermde, in het wild levende, dieren komen in aanmerking voor een vergoeding. Het betreft hier verwilderde dieren. 2) Een aanvrager voor tegemoetkoming dient de nodige preventieve maatregelen te treffen om in aanmerking te komen voor vergoeding. Deze maatregelen bestaan uit het plaatsen van hoge hekken om damherten buiten de percelen te houden. Het vragen van dergelijke hoge investeringen aan de landbouwbedrijven in de Hoeksche Waard is niet proportioneel. 	
	De schade veroorzaakt door damherten kan worden vergoed.	A, B, N,P, Q		
	Er is hooguit wat vraatschade bij een enkele boer, terwijl er een beschermde diersoort leeft die veel meer schade berokkend (nl. de wolf).	I	<p>Uit de schadetatierapporten van BIJ12 blijkt dat de damherten in de afgelopen jaren voor tienduizenden euro's aan vraatschade hebben veroorzaakt. Deze schade zal verder toenemen naarmate deze populatie groeit. Voor elke andere schadeveroorzakende soort kunnen regelingen getroffen worden voor wat betreft de voorkoming dan wel vergoeding van geleden schade. Overigens bevindt de wolf zich niet in Zuid-Holland en kan in deze provincie dan ook geen schade veroorzaken.</p>	
	Er is geen goede onderbouwing voor de schade. Die is gebaseerd op schattingen.	J, K	<p>Voor de vaststelling van de schade is een taxateur ter plaatse geweest.</p>	
	Agrariërs kunnen de schade vergoed krijgen.	L, M	<p>Zie vorige reacties.</p>	
	Andere oplossingen door agrariërs bijv. hekwerk	P, Q	<p>In het besluit wordt duidelijk onderbouwd dat het plaatsen van hekwerken geen effectieve en daarmee ook geen bevredigende oplossing voor de geconstateerde problemen. "Een hekwerk of een andere vorm van afscheiding heeft ten aanzien van damherten normaal gesproken de functie</p>	

		<p>van een barrière tussen het leefgebied van de damherten enerzijds en locaties waar risico's of schade kunnen ontstaan anderzijds. De situatie in de Hoeksche Waard is echter niet zodanig dat er sprake is van een dergelijke scheiding tussen gebieden. De damherten leven grotendeels in het agrarische gebied en er is dus geen sprake van een natuurlijk leefgebied dat afgeschermd zou kunnen worden van het agrarische en bebouwde landschap. Er is dus geen geschikte locatie voor het plaatsen van hekwerken. Binnen het gebied zouden in theorie hekwerken langs wegen in het agrarische landschap kunnen worden geplaatst. Dergelijke hekwerken zouden echter niet functioneren omdat daarmee ofwel de damherten op de agrarische percelen ofwel op de weg worden gehouden. Daar komt nog bij dat diverse wegen in het gebied zijn gelegen op smalle dijken, hetgeen het plaatsen van hekwerken ernstig bemoeilijkt of zelfs onmogelijk maakt. Ten slotte kan het plaatsen van hekwerken niet voorkomen dat er, vroeger of later, damherten gedood moeten worden omdat de populatie zal blijven groeien en er damherten het einde van het hekwerk zullen gaan opzoeken om alsnog aan de andere kant van het hekwerk terecht te komen." Zie verder de overige reacties.</p>	
	Schades voor 2021 zijn niet getaxeerd door een beëdigd taxateur en mogen niet worden meegenomen.	S	De in 2019 getaxeerde schades zijn vastgesteld door een taxateur die als deskundige is erkend. Wat ons betreft is dit relevante informatie, zoals wij ook in ons besluit vermeld hebben.
	Schade aan boomgaarden niet veroorzaakt door damherten	S	De vraatschade is vastgesteld door erkende taxateurs op basis van erkende protocollen. De schade veroorzaakt in de boomgaarden is goed te onderscheiden van schade veroorzaakt door andere soorten. En deze schade is wel degelijk toe te schrijven aan het damhert op basis van diverse kenmerken (beoordeling taxateur Bij12).
	Er is schade veroorzaakt aan voederbieten, gras. Daarbij komt schade aan eigendommen door dieren en fotografen/passanten die zonder toestemming de privé percelen betreden.	V	Deze zienswijze onderschrijft ons standpunt dat er een noodzaak is voor de opdracht om schade aan gewassen te voorkomen.
			Verkeersveiligheid

	De kans dat een enkel damhert zich plotseling op de rijweg begeeft is nihil.	A	In de afgelopen jaren zijn er meerdere aanrijdingen met damherten geweest. Daarbij zal de kans op aanrijdingen exponentieel groeien wanneer de populatie toeneemt. Dit komt omdat bij een grotere populatie de damherten veel vaker een weg zullen moeten oversteken. Met dit besluit willen wij de kans op verkeersincidenten met damherten allereerst beperken en later voorkomen.
	In de afgelopen 23 jaar is er ca. 5 keer blikshade opgelopen t.g.v. de damherten. In de laatste 3 jaar niets. (minder dan 1x per jaar)	A, B, C, E, I, L, M, N, O, S, U, X	Gelukkig is het aantal incidenten beperkt; met dit besluit willen wij erger voorkomen. Zie verder het eerdere antwoord.
	De ongelukken door damherten staat niet in verhouding tot de vele ongelukken veroorzaakt door andere dieren (met name reeën) op de weg. De kans op solitaire ree op de weg is groter.	B, J, K, M, N, P, Y	Bij verkeersveiligheid gaat het niet alleen om het aantal ongelukken, maar ook om de ernst van de ongelukken. Damherten zijn veel grotere dieren dan reeën. Daardoor is bij een aanrijding met een damhert de kans op letsel schade bij automobilisten veel groter en ernstiger dan bij een aanrijding met een ree. Overigens geldt in Zuid-Holland ook een ontheffing voor beheer van het ree om onder andere de verkeersveiligheid te waarborgen.
	Er moeten meer waarschuwingborden langs de wegen worden geplaatst.	B, Q	Vele wegen in de Hoeksche Waard zijn gelegen op dijken. Hierdoor zien automobilisten een overstekend damhert niet aankomen en zien overstekende damherten passerende auto's niet aankomen. Er worden reeds maatregelen getroffen ten behoeve van de verkeersveiligheid in de Hoeksche Waard in het kader van de ontheffing voor het beheer van het ree. Dit neemt niet weg dat het tot nul reduceren van de populatie de enige reële oplossing is in deze kwestie. Zie daarvoor ook de andere reacties.
	Het betreft een landelijk gebied waar met gepaste snelheid moet worden gereden.	J	Zie vorige reactie.
	Middels verkeersmaatregelen kunnen bestuurders worden gewaarschuwd voor overstekend wild.	J	Zie vorige reactie.
	De dijkwegen (die gevaarlijk zijn) moeten ongeschikt worden gemaakt als doorgaande route waar men 60 km/uur of harder kan rijden.	L, M	Zie vorige reactie.
	De veiligheid kan worden verhoogd door het nemen van diverse maatregelen.		Zie vorige reacties.
	Er komen geen fysieke afwijkingen voor bij de damherten HW. Beheer is wel noodzakelijk omdat bij te veel dieren het gewicht van de dieren vermindert.	A, E, L	In of rond het jaar 2000 zijn er ca. drie damherten ontsnapt uit een hertenkamp. Deze ontsnapte damherten hebben zich in de Hoeksche Waard weten te handhaven, zijn verwilderd en hebben zich voortgeplant. Het aantal verwilderde damherten is in al die jaren toegenomen tot ca. 40

			exemplaren (telling voorjaar van 2023). Van een levensvatbare en gezonde (zonder inteelt) populatie is echter pas sprake bij een populatiegrootte van enkele honderden tot duizenden dieren. Dit blijkt uit het adviesrapport (p.13 en p. 20 e.v.)	
	De damherten zien er gezond, gespierd en sterk uit en vertonen geen enkele afwijking.	B, C, E, L	Wij hebben nog geen onderzoek gedaan naar de gezondheid van de damherten. Dat de damherten er gezond uitzien, betekent overigens niet dat er sprake is van een gezonde populatie. Wij hebben meerdere foto's ontvangen van schijnbare afwijkingen bij de aanwezige damherten in de Hoeksche waard. Zie verder vorige reactie.	
	Het is zeer onwaarschijnlijk dat er een recessief gen aanwezig is onder de damherten.	E	De genetische diversiteit van de ontsnapte dieren is onbekend. Wij kunnen dan ook niets zeggen over de aan- of afwezigheid van recessieve genen.	
	Inteelt kan gunstig uitwerken om bepaalde eigenschappen homozygoot vast te leggen.	E	In een natuurlijke omgeving kunnen zowel positieve als negatieve eigenschappen homozygoot worden vastgelegd. In welke mate dit plaatsvindt weten we niet en hierop kunnen we in deze situatie geen invloed uitoefenen. Zie verder de voorgaande reacties.	
	Er zijn wel genetische afwijkingen en dat wordt bevestigd door een damherten fokker uit België. Voornamelijk bij bokken zie je afwijkingen aan het gewei (meer dan gebruikelijk). Als de kudde in stand mag blijven moet er vers bloed bij. Anders zal de kudde langzaam verdwijnen (minder diervriendelijk).	H	Wij hebben nog geen onderzoek gedaan naar de gezondheid van de damherten. Indien er afwijkingen worden geconstateerd, dan kan dat een indicatie zijn van inteelt. In het besluit hebben wij reeds onderbouwd waarom het inbrengen van onverwante mannelijke dieren in de populatie onwenselijk en onrealistisch is.	
	Een foundermutatie is enkel slecht voor een populatie als het een pathogene mutatie betreft en daar lijkt het in dit geval zeker niet op, want dan was dat al tot uiting gekomen.	L, M	Zonder een uitgebreide genetische analyse is het direct aantonen van een mutatie lastig. Mogelijk is er reeds een effect waardoor minder levensvatbare nakomelingen geboren worden. Zonder natuurlijke genetische input blijft er een genetische onzekerheid, hetgeen is geschetst in het adviesrapport (pag. 12). Er bestaat nog altijd een reële kans dat de populatie niet levensvatbaar is.	
	Wat is de achtergrond van de wetenschappers die beweren dat er sprake is van een foundereffect en dat dit nadelig is voor de roedel?	L, M	De wetenschappers die het adviesrapport hebben geschreven betreffen gerenommeerde deskundigen op het gebied van grote hoefdieren.	
	Is er genetisch onderzoek gedaan bij de damherten uit de roedel en zijn er pathogene mutaties aangetoond?	L, M	Wij hebben geen genetisch onderzoek gedaan naar de damherten.	

	Er zijn tekenen aanwezig van inteelt, namelijk van een slecht of geen gewei. Mogelijk zijn er ook bij vrouwelijke dieren genetische afwijkingen. Indien er heeft reupele dieren gezien op film. Er zou ook een damhert uit het lijden zijn verlost.	X	Zoals reeds aangegeven hebben wij nog geen onderzoek gedaan naar de gezondheid van de damherten. Indien er afwijkingen worden geconstateerd, dan kan dat een indicatie zijn van inteelt. Indien de bevindingen uit de zienswijze juist zijn, bevestigt dat ons idee dat er geen sprake is van een gezonde populatie.
	Genetische diversiteit in de populatie Hoeksche Waard is voldoende en gelijk aan de genetische diversiteit van de populatie in de Amsterdams Waterleidingduinen	S	Bij beheer van de populatie op een bepaald niveau zal genetische diversiteit afnemen wat op de lange termijn de populatie niet ten goede komt.
Overige zienswijzen			
	De damherten in de HW is een unieke kans voor onderzoek.	A, Y	Dit nemen wij ter kennisgeving aan. Wij zien momenteel geen reden om onderzoek te doen naar deze populatie damherten.
	Het beleid dat de provincie op 8-3-2023 heeft vastgesteld voor damherten geldt alleen voor nieuwe populaties.	A, B, C, L, M, S	Uit de omgevingsvisie van 3 maart 2023 blijkt duidelijk dat voor de damherten in Zuid-Holland wordt ingezet op leefgebied in de duinen. Daarnaast is de vestiging van nieuwe populaties verwilderde dieren, van welke soort dan ook, niet wenselijk. Tevens is op de website te vinden dat wij voornemens zijn om de populatie in de Hoeksche Waard tot nul te reduceren.
	De inwoners genieten van de damherten in de Hoeksche Waard.	D, E, I, L, P	Wij begrijpen dat sommigen genieten van de damherten. Zoals reeds vermeld in eerdere reacties is er geen reële andere bevredigende oplossing dan deze.
	Waarom kunnen de mensen niet met die dieren samenleven? Het dier heeft net zoveel recht om hier te leven dan een mens.	F, P, Q	Wij hebben alle betrokken maatschappelijke belangen afgewogen en geconcludeerd dat er geen reële oplossing is dan deze. Preventieve maatregelen zijn geen alternatief. Daarnaast hebben wij drie wijzen van ingrijpen beoordeeld, waarvan afschot de enige methode is voor de gewenste reductie. Ten slotte zijn twee varianten van beheer overwogen, waarbij de nulstand het enige alternatief is.
	Bij de aanleiding & situatieschets staat ca. 3 damherten en verder in de tekst 3 damherten. Dat is feitelijk onjuist.	J, K	Het is zeer waarschijnlijk dat er drie damherten ontsnapt zijn. Echter kunnen wij dit niet onomstotelijk aantonen. Waar in het besluit drie damherten staat, bedoelen wij circa drie.
	Andere oorzaken van terugloop biodiversiteit (chemische middelen)	P, Q	Wij verlenen dit besluit niet in het belang van de bescherming van de wilde flora en fauna en van de instandhouding van de natuurlijke habitats en daarmee de biodiversiteit.

